

II RIIGIKOGU

10. istungjärk. Protokoll nr. 320 (18).

1926. a.

II Riigikogu koosolek 11. veebruaril 1926.a.
kell 10 hommikul.

Kokku on tulnud 87 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: siseminister **K. Einbund**, välisminister **A. Piip**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, haridusminister **J. Lattik**, põllutöominister **H. Laretei**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, kohtuminister **T. Kalbus**.

Päevakord:

1. A. Kärner'i küsimine Vabariigi Valitsusele Triigi sadama — Saaremaal — ehitustöölistele töötasu maksmata jätmise kohta.

2. E. Jonas'e küsimine põllutöoministrile Rannu Turbasaare rendikoha likvideerimise asjus.

3. E. Jonas'e, M. Martna ja J. Voiman'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele kaitseliidu poolt tarvitatava omavoli asjus.

4. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i küsimise peale riigi rendimail asuvate popside maaga varustamise kohta.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, J. Vain'i ja A. Jõeäär'i arupärimise peale riigistatud Joala mõisa peale obligatsioonilaenu tegemise asjus.

6. Läbirääkimised A. Kerem'i erakorralise teadaande puhul.

7. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, J. Vain'i, E. Jonas'e ja J. Tiks'i arupärimise peale alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnanõukogude valimistelt.

8. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale rahaliikumise korraldamiseks maksvaks tunnustatud juhtnõõride mitteteostamise asjas.

9. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, A. Jõeäär'i, O. Gustavson'i ja J. Piiskar'i arupärimise peale Rannu maatöölise seltsi sulgumise kohta.

10. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale end. Hummuli mõisa omaniku metsalangi raiumiseks loaandmise asjas.

11. Eesti maapanga põhikiri — II lugemisel.

12. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**, pärast abisekretäär **L. Raudkepp**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. Päevakorra Juhataja **A. Rei**: Avan vastuvõtmine. Riigikogu koosoleku.

E. Jonas (stp): Meie rühma poolt pidi päevakorra 5. punkti juures sõna võtma meie rühma liige Jõeäär, aga et ta haiguse pärast koosolekult puudub, siis teen ettepaneku, päevakorra 5. punkt välja jätta.

Juhataja **A. Rei**: Peale selle on ettepanek rkl. Juhkam'i poolt, võtta päevakorda esimeseks punktiks riigi majandusnõukogu täiendavad valimised.

O. Strandman (töer): Päevakorra 5. punkt püsib Riigikogu päevakorras peaaegu vist juba 2 kuud ja tema puudutab isiklikult mind. Ma olen just palunud, et ta täna päevakorda võetaks, kuna ta juba vanem arupärimine on, siis oleks soovitav, et ta kord likvideeritaks. Peale selle ei ole mul kahjuks tuleval neljapäeval arvatavasti aega koosolekust osa võtta. (Va helhüüe pahemalt poolt: Siis järgmisel neljapäeval.) Kui teda võimalik on tuleval neljapäeval edasi lükata, ei vaidle ma täna päevakorrast väljajätmise vastu.

Juhataja **A. Rei**: Rkl. Juhkam'i poolt on ettepanek, võtta päevakorra esimeseks punktiks riigi majandusnõukogu täiendavad valimised. Teiseks on ettepanek tehtud rkl. Jonas'e poolt päevakorra 5. punkt välja jätta. Asun rkl. Jonas'e ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Asun rkl. Juhkam'i ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Seega on päevakord kindlaks määratud.

Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretäriil teadaande korras.

2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus.

Sekretäär J. Piiskar:
Tagasi astunud Riigikogust 6. veebruaril 1926. a. Ernst Veberman — rahvuslik-vabameelse partei

Harjumaa valimisringkonna nimekirja järgi. Järgmise kandidaadi sama nimekirja järgi Anton Kutser'i äraütlemise tagajärjel asemele astunud Julius Lambot — rahvuslik-vabameelse partei Harjumaa valimisringkonna nimekirja järgi.

3. Teadaandmine Vabariigi Valitsusele tagasiantud ja komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

Riigikogu juhatause poolt on antud komisjonidesse ja Vabariigi Valitsusele tagasi järgmised seaduseelnõud:

1. Tulitiku maksuseaduse muutmise seadus — Vabariigi Valitsusele tagasi.

2. Sõjamineisteriumile 1926. a. erakorraliste kulude eelarve-ettepaneku arvel eelkrediitide avamise seadus — Vabariigi Valitsusele tagasi.

3. Notaariuste kautsjoni muutmise seadus — üldkomisjon.

4. Seadus Eesti ja Saksamaa vahelise juriidilisest abiandmisest kriminaalasjus tekkivate kulude kokkuleppe kinnitamise kohta — väliskomisjoni.

5. Eesti ja Soome vahelise merealuste kaablite korrashoidmise ja kasutamise lepingu kinnitamise seadus — väliskomisjoni.

6. Seadus Eesti ja Soome vahelise tööõnnetustest tekkivate kahjude tasumise konventsiooni kinnitamise kohta — töökaitse komisjoni.

4. Riigi majandusnõukogu täiendavad valimised.

Juhataja **A. Rei:** Rkl. Juhkam'i poolt on tehtud ettepanek: „Teen ettepaneku, valida riigi majandusnõukogusse J. Kukke

asemele B. Oja“. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Oja riigi majandusnõukogusse valitud.

5. A. Kärner'i küsimine Vabariigi Valitsusele Triigi sadama — Saaremaal — ehitustöölistele töötasu maksmata jätmise kohta.

A. Kärner (stp) (loeb):

1) Kas vastab tõele, et teedeministeriumi poolt väljaantud Triigi sadama ehitustööde tööliste osale töötasust — umbes 150.000 marka — ettevõtja poolt välja maksmata jäetud?

2) Kas oli ettevõtjaga sõlmitud lepingus garanteeritud tööliste töötasu kättesaamine?

3) Mida kavatses Vabariigi Valitsus ette võtta, et nimetatud töölistel saamata töötasu kätte saaksid?

6. E. Jonas'e küsimine põllutöministrile Rannu Turbaaare rendikohalikvideerimise asjus.

E. Jonas (stp) (loeb):
Palun põllutöministrilt seletust järgmistele küsimistele:

1) Kas kavatses põllutöministeerium likvideerida ja metsade peavalitsusele edasi anda metsa pealekülvamiseks Rannu mõisa järele oleva Turbaaare rendikoha, mis juba 1918. aastast saadik on Oskar Riisten'i käes rendil?

2) Kui ja, siis kas mõeldakse sennisele rentnikule anda mujalt maad ja nimelt kust kohast?

7. E. Jonas'e, M. Martna ja J. Voiman'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele kaitseliidu poolt tarvitatava omavoli asjus.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Põhikirja järgi võib kaitseliit olla ainult abiks seaduslikele võimudele Eestis maksva põhiseadusliku korra ja kodanikkude julgeoleku kindlustamiseks. Seda tuleb mõista nõnda, et kaitseliidul kui niisugusel ei ole mingisugust õigust hakata ise omal algatusel teostama võimu, vaid ta võib üksi seaduslike võimude korralduste, käskude ja vastavate juhtnõuete põhjal asuda abijõuna tegevusse politsei ja sõjaväe kõrval.

Kuid kaitseliit ei pea kahjuks paljudes kohtades sellest põhikirja nõudmisest kinni, vaid saadab korda tegusid, millel mitte üksi mingisugust ühendust pole põhiseadusliku korra kaitsmisega, vaid mis just risti sellele korrale vastu käivad ja lausa omavoli tarvitamisena tunduvad.

Selle väite tõenduseks toome siin arvurikas- test juhtumistest näitena ainult ühe järgmise:

5/6. veebruari ööl k. a. tungisid kaks kaitseliitlast — Oskar Jürgenson ja Rein Rosenberg — Rannu asunduses ühe asuniku korterisse ja nõudsid viina. Et korteriomanikul seda anda polnud, pöörasid sõjariistus võimumehed samas korteris elava Leonhard Ers'i poole ja käskisid teda riidesse panna, nendega ühes vallamajja tulla tema isiku kindlakstegemiseks. Neil olla ülemuse poolt sarnane käsk.

Hoolimata Ers'i protestidest ja vallamajas registreeritud isikutunnistuse ettenäitamisest, võeti mees vahi alla ja toimetati vallamajja. Aga ka pärast vallamajas käimist ei lastud meest vabaks, vaid temaga hulguti kunni kella 4 hom.

mööda majasid, kust oli loota saada viina ning sunniti seda võimumeestele ostma, senni kui Ers, kasutades silmapilku, tõukas ühe püssimehe teelt kõrvale ja põgenes tuttava korterisse.

Leides, et kaitseliitlaste sarnane teguviis täiesti seadusevastane ja hukkamõistmise väärt on, pöörame Vabariigi Valitsuse poole järgmise arupärimisega:

1) Kas on Vabariigi Valitsusel teada, et kaitseliitlased saadavad sagedasti korda seadusvastaseid tegusid ja tugenedes nende kätte antud sõjariistadele, tarvitavad kaitseta elanikke kallal omavoli?

2) Mida mõtleb valitsus teha, et tulevikus kaitseliit ta põhikirjas ettenähtud ülesannetest kõrvale ei kaldu ning ei riku Eestis maksvat põhiseaduslikku korda? (Allkirjad.)

E. Jonas. M. Martna. J. Voiman.“)

E. Jonas (stp): Homme, 12. veebruaril, saab aasta täis sellest ajast, millal kaitseliidule pandi seaduslik alus. Nimelt 12. veebruaril 1925. a. ilmus „Riigi Teatajas“ valitsuse poolt kinnitatud kaitseliidu põhikirj. Üks aasta on küllalt pikk aeg, et kaitseliit selle kestes võiks end lõpulikult vormeerida ja näidata, kuivõrd ta neile ootustele ja lootustele, mis ta peale pandi, vastab ja kuivõrd ta suudab täita neid ülesandeid, mis põhikirjas ette nähtud. Kaitseliit oma iseloomu poolest pidi olema üldrahvuslik organisatsioon, üldrahvuslik selles mõttes, et seal ei tohtud teha vahet ei kihtide ega parteide vahel. Kaitseliit pidi nii öelda erapooletuks abijõuks olema meie riigikaitse jõududele. Sotsialistid jäid kaitseliidu asutamise algpäevil äraootavale seisukohale, teatav heatahtlikkus valitses siiski meie ridades. Meie teame, mis sugustes tingimustes ja olukordades tekkis kaitseliit. Meie olime arvamisel, et see poliitika, mis valmistas pinna ja meeolu, mille juures väike kildkond võttis ette verevalamise Tallinnas, pidi pärast 1. detsembrit lõpulikult ära jääma. Meie lootsime, et selle asemele astub niisugune poliitiline joon, mis kaotab laiaulatusliku nurina ja võtab aluse 1-se detsembri sarnastel veresaunadel. Kuid kahjuks peame ütleva, — neis lootustes oleme pettunud, ja kaitseliit, kes kutsuti ellu kodanikkude julgeoleku ja korra kaitsjaks, on ise muutunud korratuse külvajaks ja nurina tekitajaks.

Meie nõuandeid kaitseliidu loomise puhul ei ole kahjuks arvesse võetud. Tähendan otsekohe — meie ei olnud ega ei ole ka praegu kaitseliidu, kui niisuguse vastu. Meie ammuaegne nõudmine on seisnud selles, et rahva suured hulgad tuleksid sõjariistu panna, see tähendab, et rahvas ise peaks riigikaitse enese kätte võtma.

Selles mõttes tahtsimegi meie näha, et kaitseliidust kujuneks niioelda meie rahvamiilselt tugi meie kaitseväele, mis iseenesest arvuliselt väike on, tugi, mis tarbekorral võiks, kui häda käes on, appi tulla. Meie olime kindlas arvamises, et kui kaitseliitu sarnaselt organiseerima hakatakse, nagu teda 1919. aastal ja pärast seda organiseeriti, see on — kus kaitseliit üksikute jõukamate koondusena tegutsema jäi, et sarnasel kujul ei suuda kaitseliit neid ülesandeid, mis tema peale tahetakse panna, täita.

Meie nõudsim, et kaitseliit olgu täiesti parteitu, kaitseliidu tegevus olgu sarnane, mis suurendaks tema populaarsust, jäägu ära iga-sugused väljaastumised, mis võivad varju heita selle organisatsiooni peale, mis peab olema üldrahvuslik parteidevaheline ja kihtidevaheline. Aga nähtavasti meie hoiatavad näpunäited on jäetud tähele panemata. Juba kaitseliidu organiseerimise algpäevil selgus, et need, kes kaitseliidu etteotsa astusid, ei taha loobuda kihipoliitika kandmisest kaitseliitu. Meie näeme, kuidas läinud aastal veebruarikuus Võrus esialgu hooga vastuvõetud kaitseliitlasi hakatakse sõeluma. Kaitseliidu ridadest pillutakse välja töölised, kes riigi ettevõtetes töötanud ja kelle kohta ei saa keegi öelda, et nad oleksid riigivastased, — vähemalt nende sennine tegevus on täiesti erapooletu ja riigile loiaalne olnud. — need peksetakse kõik üksteise järele kaitseliidust välja.

Valga maakonnas soovivad astuda kaitseliitu ammuaegsed omavalitsuse juhtivad jõud. Mis siis loomulikum oleks, kui kaitseliit, tahtes olla üldrahvuslik ettevõtte, otsiks sidemeid rahvale kõige lähemal oleva võimuga, — omavalitsusega; aga selle asemel, et tervitada omavalitsustegelaste tulekut ja neid vastu võtta kahe käega, ei lase Valga malevkond kolme või nelja omavalitsuse tegelast kaitseliitu astudagi. Vastuvõtmata jätmise põhjustest vaigitakse targu. Meile on aga need põhjused teada. Valga maakonnavalitsus on sotsialistide käes ja maakonnavalitsuse liikmed on sotsialistid, ning sellepärast ei lastud neid kaitseliidust osa võtta.

Agaga veel rohkem. Meil on teada, et näiteks Viljandimaal on mitmed reservohvitserid, kes läbi teinud vabadussõja ja kelle riigitruuduse ja riigi loiaalsuse kohta mingisugust kahtlust ei või olla, avaldanud soovi astuda kaitseliitu. Need ohvitserid on aga kaitseliidust eemale jäetud, neid on kaalutud ja leitud liiga kerged olevat, et võtta osa kaitseliidu organiseerimisest.

Agaga põhikirja järgi on kaitseliit demokraatlik asutus, kaitseliit valib oma ülemused hääletamise teel, võtab vastu uusi liikmeid, jne. Ühe sõnaga — kaitseliidus peaks maksma teatav demokratsism. Agaga huvitav on jälgida, kuidas seda

demokratismi teostatakse. Mina toon siin näiteks ühe Petserimaa kaitseliidu tegelase kirjelduse, kus juhitakse tähelepanu sellele, kuidas kaitseliit oma põhikirjast kinni peab. Seal kirjutatakse järgmist: „Hiljuti oli Petserimaa kaitseliidu juhatuse valimine, kuid malevkonna koosolekule ei kutsutud kõiki kaitseliitlasi, vaid ainult teatud osa, mille tõttu soovitud kandidaadid juhatusse pääsesid. See tekitas üldist pahameelt ja ärevust“.

Nii näete, et ka kaitseliidu kõrgemate kohade peale valimisi võltsitakse — võltsitakse selle sihiga, et läbi suruda sarnaseid inimesi, kes kaitseliidu muudavad kildkonna organisatsiooniks.

Kuna demokraatlik põhimõte tegelikult kaitseliidust välja on surutud, siis on arusaadav, et laiematel kaitseliidu tegelaste ringkondadel ei ole võimalust oma tahtmist läbi viia ja maksma panna. Selle tagajärjel satuvad kaitseliitu niisugused inimesed, kes meie arvates väärt ei ole kaitseliidus olema.

Ma toon ühe näite. Hiljuti käis ajalehtedest läbi sõnum, et kuskil Mägiste pool, laiarööpalise raudtee juures, oli võetud sõjaväeladude juures kinni üks naisterahvas. Selle naisterahva käest olla leitud mingisugused plaanid ja dokumendid, mis nähtavasti olid määratud kuskile edasiandmiseks. Pärast aga selgus, et see naisterahvas ei ole keegi muu kui Leida Kiilas. Aga kes on siis Leida Kiilas? Leida Kiilas on Vastsemõisa naiskaitseliidu salga liige, kelle minevik on sarnane, et kui vähegi oleks demokraatlik põhimõte valitsenud kaitseliidu vormeerimisel, siis niisugune inimene kuidagi ei oleks võinud sinna sattuda. Leida Kiilas't tunnevad Vastsemõisa inimesed, kui hulgest, hulgest, kes mitu korda on karistatud varguse eest, kellel üldse kindlat elukohta ei ole, see inimene on siiski osanud ennast paista lasta niivõrd truualamlisena, et temale on kindlustatud koht Vastsemõisa kaitseliidus. Sellelaadilisi näiteid kaitseliidu koosseisust võiksin tuua terve rea, aga jätkub nendestki pärlitest, mille peale teie tähelepanu olen juhtinud.

Arusaadav, kui nüüd kaitseliitu sarnaselt kujundatakse, kui tema organiseerimisel on käega löödud nende põhimõtete peale, mis kaitseliidu algpäevil üles seati, kui on põhikirjale risti vastupidi tegutsema hakatud, et siis kaitseliidu tegevuse tulemused peavad olema enam kui kurvad. Aasta aega on sellest möödas, kui kaitseliit organiseeriti, aga aasta on küllalt pikk aeg, et selle kestes kaitseliitu normaalsesse olukorda viia. Mina saan aru, kui kaitseliidu algpäevil oleks tulnud ette üksikud väärtused, neid võiks andeks anda. Ja väärtusi oligi kaitseliidu algpäevil, aga meie ei pidanud tarvilikuks kohe sel puhul sõna võtta, sest meie

lootsime, et tulevikus kaitseliit paraneb. Aga niisamuti kui aasta esimestel, nii ka aasta viimastel kuudel korduvad väärtused samasugusel hulgal ja samasuguse sisuga. See näitab, et viga on süsteemis, viga on juhtimises. Sellepärast ei saa meie enam vaikida.

Lubage mul siis peatuda nende tulemuste juures, mis kaitseliidu tegevus on andnud. Kõigepealt juhin tähelepanu sellele, et kaitseliitu kasvatatakse algusest peale teatavas sihis. Kaitseliidu põhikiri ütleb küll, et kaitseliit peab seaduslikkudele võimudele abiks olema Eestis maksva põhiseadusliku korra kindlustamisel ja et tema peab isamaalist ja rahvuslikku tunnet äratama ja kasvatama; sellejuures peab loomulikult kaitseliit, kui eraorganisatsioon alluma kõigile teistele riiklikkudele võimudele. Aga kui teie tähele panete kaitseliidu paraadidel neid õnnistusi, mis kaitseliidule kaasa antakse, siis kuulete, et see hoopis midagi muud on, kui see, mis põhikirja järgi kaitseliidule soovida võiks. Paaris kolmes kohas on vaimulikud ja ilmalikud ülemused hallile kaitseliiduhulgale seletanud, et Eestis on olemas ainult kaks võimu — esiteks Jumal taevas ja teiseks — kaitseliit maa peal. Kui niisuguses vaimus kasvatatakse seda organisatsiooni, siis on arusaadav, et kaitseliitlased omandavad teatava suurusehullustuse: nad ei tunnista teist võimu, kui Jumalat taevas, kes aga kaugel ja kõrgel, ning kes loomulikult võimu teostama ei pääse, mille tõttu kõik, mis siin maa peal sünnib, peab sündima teise võimu, kaitseliidu, heal tahtmisel. See on aga juba meie seadusliku võimu — valitsuse ja rahvaesituse täielik eitamine. Et sarnane kasvatus väga mürgist vilja kannab, on enesest mõistetav.

Kuidas niisugune kasvatus õpetab kaitseliitlasi kodanikkude julgeolekut kaitsma, näitavad kokkupõrked kaitseliitlaste ja kodanikkude vahel Petseris. Seal kirjutatakse järgmist: „16. skp. (aprillil 1925. a.) hilisel tunnil, istusid Petseri „Mustas Kassis“ Petseri maakonna kaitseliidu ülem major Soo, tema abi D. Beresin ja maakonna kaitseliidu juhatuse liige gümnaasiumi dir. J. Raja. Kõik soliid mehed vastavatel kohtadel.“

Mainitud härrade lauast läheb mööda ametiasjus Petseri sõitnud Tallinna linnakodanik Vladimir Bakin. Kellegi lauasviibijate poolt lastakse lendu lause „Shidovskaja morda“ V. Bakin protesteerib. Lauast kargab ülesse D. Beresin ja lööb V. Bakin'ile näkku. Teine lauasistujatest, sõjaväelane, haarab V. Bakin'il kõrist kinni ja tõukab viimase kõrvalolevasse tühja tuppa, kus meest, kes „ülemusele“ julges vastu rääkida, jalaga lüüakse ja „seina äärde“ ähvardatakse panna. Peksmise tagatipuna politsei protokoll. Linna sanitäär-arst konstateerib kägistatud V. Bakin'i kaelal veremärke ja

siniseid plekkisid“. (M. Laarman, põl: Kas ta vastu ei löönud?) Üks inimene ei saa 4 inimesele vastu lüüa, härra Laarman.

Kõige huvitavam terves asjas oli „vägimeeste“ püüd V. Bakin'it poliitiliselt kahtlaseks isikuks tembeldada ja arreteerida lasta, mis aga korda ei läinud. Siis püütakse V. Bakin'it järgmisel õhtul samas restoraanis teiste isikute kaudu, kes ka kaitseliitlased, veel korra peksta. Nii kaitseb Petseri kaitseliit kodanikkude julgeolekut! Kaitseliidu ülesanne peaks olema, peale otsekohese rahva vabaduse kaitsmise, oma eeskujuliku distsipliiniga ja seaduste austamisega kindlustada õiguslikku korda, millest Petserimaal sageli nii võõriti aru saadakse. (Vahelhüüe B. Oja, töer poolt.) Väga hea. Olgu tema kes tahes, olgu tema kas või maakonnavalitsuse esimees, kui ta on kaitseliitlane, siis peab ta teadma, et ta ei tohi kaitseliidu põhikirjast üle astuda, ta ei tohi korda saata tegusid, mis diskrediteerivad kaitseliidu organisatsiooni.

Edasi võin mina teile tuua näiteid Viljandi maalt. Viiratsi vallas on asutatud juba kaitseliidu algpäevist kaitseliidu rühmitus ja selles rühmituses on mees, kelle nimi Kadai. Ta on läbi ja läbi spordimees, armastab õhtuti tänavatel hulkuda ja sellejuures tundes, et ta ainukene võim Eestis on, kellele kõik alluma peavad, kannab vintpüssi seljas ja käsutab möödaminejaid, kui need temal juba seljataga: „seisa paigal“. Möödamineja pöörab ümber, kuid läheb siis edasi. Sellepeale järgneb veel kurjem kärgatus: „seisa paigal, või ma lasen!“, ja kui siis inimene, kes ilma kaitseta, püssimehe ähvardust kueldes seisma jääb, siis üllatab teda Kadai järgmisesisuline noomitus: kas sina ei tea seda, et kaitseliitlase käes on võim igale inimesele kuuli kereesse saata, kui ta aga seda heaks arvab. Ja pea meeles, kui teinekord seisma ei jää, siis saadan ma tõesti kuuli.—

Agas et kaitseliitlased nalja ei tee kuulide saatmisega, seda oleme ka näinud. Kui teie tahate, võiksin teile kümneid näiteid tuua, aga mina olen ajalehtedest välja noppinud ainult üksikud juhtumised. Näiteks on ajalehes teade, et 27. mail laskis Valgas kaitseliitlane oma kaaslaste Maasik'a maha. Septembri algul laskis August Petroff Kaarel Martinov'i maha. Häädemeeste mõisas haavas kaitseliitlane Jaan Vaher maanteel rahulikku käijat, Liisa Siiman'i, lastes temal kuuli jalast läbi. Sellejuures oli kaitseliitlane purjus. Edasi, kaitseliitlased Voiman ja Hein pidasid septembri keskpaigas Vaimastveres jahti nõdrameelse inimese Zimmerman'i peale, teda raskesti haavates säärest ja seljast. Kaitseliitlane Tiits laskis Tallinnas kuuli teisele kaitseliitlasele Norman'ile kõhtu. Kaitseliitlase püssi läbi sai Pärnus haavata Leida Jürgens. Need on kõik üksikud näited, mis tõen-

davad, et ähvardus, mis Kadai teepeal möödaminejale inimesele tegi, viiakse ka täide, sest need veretööd, mis ette kandsin, tõendavad seda kõige paremini. (Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.) Härra Laarman, Teie ei saa salata, et kaitseliitlane Leida Jürgens'it laskis. Teie võite seda seletada sõjariistaga oskamatu ümberkäimisega, aga kui kaitseliit loodi, siis loomulikult selleks, et seal peaks valitsema mingisugune distsipliin. Minu poolt ettetoodud näited tõendavad, kui lohakalt selle poole aasta jooksul, kus kaitseliitlastel sõjariistad tarvitada, nendega ümber käiakse, kuidas inimeste eluga lihtsalt mängitakse.

Agas see ei ole kõik. Meie teame, et kaitseliitlased on peale selle oma põhikirjast üle astunud ka teistel aladel. Minu rühmakaaslane seltsimees Johanson rääkis juba, kuidas kaitseliitu kasutati selleks, et hirmutada Vene-Balti tehase streikijaid töölisi. Samuti teame, et valdades, kus agaramad ja tagurliisemad mehed kaitseliidu eesotsas seisavad, otse avalikult kaitseliitlaste poolt inimesi terroriseeritakse. Vana-Karistest kirjutati meie rühmale alles hiljuti, et seal on pärast seda, kui kaitseliit suure vaevaga loodi — sest sinna ei tahtnud alguses keegi minna — aset leidnud niisugused imelikud nähtused, mis tõendavad, et kaitseliit tõepoolest kõik võimu on enda kätte võtnud. Kohalikud võimud on nimelt arvamisel, et peale kaitseliitlaste ei tohiks kellelgi olla laskeriista. Agas kaitseliitlasi valitakse ja sorteeritakse meelsuse järgi, nagu ma juba enne tähendasin, siis on arusaadav,.. (M. Laarman, põl: Kas Teie teate, kes Vana-Kariste vallavanem on?) See on iseasi, see ei puutu siia, kes vallavanem on, sest vallavanem on ise ja kaitseliit ise. (M. Laarman, põl: Vana-Kariste vallavanem on praegu kinni.) Ma ei tea seda, aga see võib ju õige olla. (M. Laarman, põl: Täheandab, peab siis sorteerimal!) Väga õige, aga sellejuures ei tohi sorteerimisega niikaugele minna, et sarnased inimesed, kes vabadussõjast osa võtnud ja kelle kohta ei saa keegi midagi halba öelda, kaitseliidust kõrvaldatakse. Nii siis huvitav on just see, et Karistes koondatakse sõjariistad üksikute väikeste rühmituste kätte. Sellejuures neile, kellel enne laskeriistad olnud ja kellel vastava loa tähtaeg möödab on, ei anta uut laskeriistakandmise luba. See tekitab vaenu ja meelepaha kaitseliidu vastu.

Kuid Vana-Karistest kirjutatakse veel huvitavamaid lugusid. Nimelt on kaitseliidutuulem võtnud osa kohtuniku funktsioonidest oma kätte. Tema on ennast seganud üksikute kodanikkude tsiviilvahekorradesse, on seal oma heaksarvamise järgi talitanud. Tema on,

näiteks, ühele poolele tahtnud õiguse anda ja sealjuures vastaspoole lasknud kinni siduda, ja kui see politsei lasknud kutsuda, siis ähvardanud ka seda siduda. Nii siis näeme, et kaitseliit oma võimu ei näita mitte ainult kaitseta kodanikkude vastu, vaid ka politseiametnikkude vastu, kellele kaitseliit tegelikult peaks alluma ja kelle käskude ja näpunäidete järgi tegutsema.

Lõpuks lubatagu mul peatuda nende viimaste sündmuste juures, mille puhul meie arupärimine on esitatud: see on nimelt Rannu sündmuste juures. 5. veebruari ööl vastu 6. veebruari tungisid kaks kaitseliitlast, Oskar Jürgenson ja Rein Rosenberg, Rannu mõisas ühe asuniku korterisse ja nõudsid viina. Sellejuures oli teisel neist püss seljas. Kui asunik seletas, et temal viina ei ole ja tal ka teada ei ole, kust praegu võiks saada, siis jätsid nad asuniku rahule — see oli nimelt naisterahvas — ja tungisid kõrvaltoas elava Leonhard Ers'i juurde ja pärisid, kes ta õieti olevat. Ers võtab oma isikutunnistuse välja, näitab selle ette, seletades, et ei või kahtlust olla, et tema see isik on, kes tunnistusel märgitud. Kohalikud kaitseliitlased kahtlemata tundsid ka teda. Sellest hoolimata teatab üks kaitseliitlastest, et temal ülemuse poolt käsk olla antud, kuid missuguse ülemuse poolt, seda ta ei öelnud, kindlaks teha Leonhard Ers'i isikut. Mees käsutatakse riidesse, viiakse välja kahe kaitseliitlase vahel, üks sammub ees, teine püssiga järgi, asetatakse siis hobuse peale ja läheb sõit vallamajja. Vallamajas nõuavad kaitseliitlased Ers'i käest viina. Isikutunnistuse küsimus õiendati ruttu ära, sest vallasekretäär tundis Ers'i ja ei olnud tarvis pidada pikemaid läbirääkimisi. Selle asemel aga, et meest lahti lasta, hakatakse tema käest viina välja pressima. Mees ostab esiti teatava summa eest märjukest, see juuakse ära, kuid teda ei lasta ikka veel vabaks, võetakse püsside vahele ja läheb sõit mööda valla kõrtsisid ning tuntud salakörtsisid. Igalpool pannakse Ers viina ostma ning lõppudelõpuks jõutakse mõisa tagasi ja ka seal sunnitakse Ers'i ikkagi veel viina ostma. Ers aga kasutab silmapilku, kus üks kaitseliitlane oli uksest sisse läinud, teine aga vangistatu järele sammus, ta tõukas viimase teelt kõrvale ja põgenes oma tuttava korterisse. (J. Holberg, põl: Härra Jonas, kas Teie usute, et see kõik nii on?) Härra Holberg, mina rääkisin mitte üksinda Ers'iga, vaid rääkisin nendega, kelle juurest ta ära viidi, rääkisin vallaametnikkudega, kõik tõendasid mulle, et lugu nii olla olnud. Nii ei ole mul kahtlust, et Rannu kaitseliidu vägitükkide kirjeldus tööle vastab. Peale selle kui mehel korda

oli läinud põgeneda, ei julgenud ta enam majast välja minna, sest kaitseliitlased kõndisid ümber maja. Loomulik, et sarnane juhtumine sünnitas kohalikkudes elanikkudes õigustatud pahameelt. Sellepärast tõuseb siin küsimus, kas nende kaitseliitlaste vastu, kes sarnasel viisil tegutsevad, on võetud tarvitusele kõik abinõud? Kaitseliidu põhikirja järgi peaks Vabariigi Valitsuse poolt välja töötatud olema kaitseliidu distsiplinaar karistuse määrustik, aga sarnase määrustiku ilmumisest vähemalt senni ei ole midagi kuulda. (J. Holberg, põl: Ega see nii ruttu ei lähe, kas Teie ei tea, kuidas määrustikke välja töötatakse?) Härra Holberg, meie teame, et valitsus paneb oma määrustikud maksma mõnikord isegi liiga kiirelt. Meie nägime ka, et näiteks, kaitseliidu põhikiri, mille põhimõtteid vast alles jaanuarikuus kaaluti, juba 12. veebruaril oli „Riigi Teatajas“ avaldatud. Kaitseliit töötab meil juba aasta otsa ja kui on selle organiseerimisega toime saadud, siis peaks ka jõutama, minu arvates, välja töötada distsiplinaar karistuse määrustik. Sellepärast on arusaadav, et kui praegu, kus see määrustik puudub, kaitseliitlased mingisuguse teo korda saadavad, siis algab pikk uurimine ja juurdlemine, mille kestel need inimesed, kes õigustavad kaitseliidu olemist praegusel kujul, kõik oma võimu ja oskuse selleks tarvitusele võtavad, et kaitseliitu mitte pitsitada lasta. Ja paljudki jäävad karistamata. Arusaadav, et see aina julgustab mehi tegudele, mis tuletavad meelde Johan Hirmsa aegsete opritshnikute tegusid. Aga riigil ja rahval ei ole ükskõik, kuidas kaitseliit tegutseb. Meie teame, et läinud aastal pandi maksma uus maksuseadus, millega anti kaitseliidule 200 miljonit marka. See 200 miljonit on lisaks sellele raskele maksukoormale, mis nii-kui-nii meie rahva õlgadel lasub, sellepärast on õigustatud kõik kodanikud nõudma, et kaitseliit õiglane oleks, et kaitseliidu ümberkäimine kodanikkudega oleks korrektne, et kaitseliidus valitseks distsipliin. Sarnast distsipliini, sarnast korrektsust aga ei ole. Selle asemele korduvad väärnähtused, nagu aasta algupäevil, nii ka lõpupäevil. Sellepärast pidasime oma kohuseks pöörata Riigikogu tähelepanu sellele, et tuleks leida abinõusid, kuidas kaitseliitu tervendada, kuidas seda kihi- ja klassivahet, mis senni seal püsinud ja mis niipalju nurinat ja paksu verd sünnitanud, likvideerida. Lootes, et Riigikogu ei või ükskõikseks jääda selle vastu, kuidas meie abivägi kaitseliidu näol tegutseb ja et Riigikogul peaks tahtmine olema, eemaldada kõik väärnähtused, mis seal avalikuks on tulnud, esitasime arupärimise ja usume, et

tarvilik arv Riigikogu liikmeid ta vastuvõtmist toetab.

Juhataja **A. Rei**: Hääletamise motiivide kohta on sõna rkl. Holberg'il.

J. Holberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lugupeetud rkl. härra Jonas on arupärimise põhjendajana ette toonud terve rea fakte, mis näitavad kaitseliidu seadusest üleastumisi. Nendest on aga juba mitu kuud möödas, kui need kuriteod või üleastumised on toime saadetud ja nende kohta on kohtuvõimud juurdlusti toimetanud ja vastavad järeldused teinud. (M. Martna, stp: Kas Teie olete ministri abi?) Ei ole. (L. Johanson, stp: Asetäitja! O. Gustavson, stp: Tulevane sõjaminister. Vahelhüüded.)

Juhataja **A. Rei**: Palun rahu! Palun kõnelejat mitte segada!

J. Holberg (põl): Nüüd on jällegi ette toodud üks kriminaalkuritegu. Kuid see juhtumine on niisugune, mis võib alati ja igal pool ette tulla, niihästi sõjaväes kui ka tsiviilametialadel. Selle jaoks on olemas oma seaduslikud võimud, kes niisuguseid üleastumisi juurdlevad ja vastutusele võetud isikuid karistavad. Niisamasugune käik antakse ka loodetavasti Rannu juhtumisele. Sellepärast ei ole mingisugust põhjust sellel alusel Riigikogusse arupärimisega tulla, sellega Riigikogu aega raisata ja tööd takistada ning arupärimisi niisuguste üksikute juhtumiste kohta esitada. (Üldised vahelhüüded.)

Juhataja **A. Rei**: Palun kõnelejat mitte segada, kuna kõneleja aeg piiratud on.

J. Holberg (põl): Edasi tähendas arupärimise põhjendaja, et kaitseliidus on teatud valik korda saadetud, see on isikute kohta, keda kaitseliitu võiks võtta ja keda mitte. Kahjuks peab tähendama, et kui oleks valik toime pandud, siis ei oleks kaitseliitu niisuguseid isikuid sattunud ja sellega üleastumised ja kriminaalkuriteod ära hoitud. Sellepärast peab ütleva, et valik isikute suhtes on just väga nõrk olnud. Meie arvates ei ole mingisugust õigust üksikuid üleastumisi arupärimise teel selgitama hakata, kuna selleks vastavad kohtuvõimud olemas, sellepärast ei saa meie käesoleva arupärimise-ettepaneku poolt hääletada.

Juhataja **A. Rei**: Kodukorra § 86. põhjal panen arupärimise-ettepaneku hääle-

tamisele. (Hääletatakse.) Arupärimist on toetanud 29 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

8. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i küsimise peale riigi rendimail asuvate popside maaga varustamise kohta.

Kuna Vabariigi Valitsuse esitajat kohal ei ole, jääb see päevakorra-punkt vahele.

9. Läbirääkimised A. Kerem'i erakorralise teadande puhul.

O. Gustavson (stp): On asju, milliste suhtes härrad põllumehed peaksid istuma vait, nagu hiired augus. Ja üks sarnastest on Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsi põllutöökeskkooli majapidamine Jänedal. Aga see'p see häda on: põllumeeste tõusev noorsugu on pidamata suuga, nagu noorurid alati. Selle asemel, et istuda vaikselt ja endamisi eietada mõtteid oma valulapsest, nagu seda teeb enam kui eeskujulikult mõni Harju panga vanem kangelane, tulevad härrad Ton man'id ja Holberg'id ning raiuvad oma Jänedaga kombel ja viisil, nagu oleksid nad parajasti „välja tulnud põllutööministeeriumist“ — üks teekond, mis härra Tonkman'i enda tõenduse järgi ta ajusid mõjutab, nagu progressiivne paraliis.

See peatükk on elkoige huvitav just sellepärast, et ta võrratult illustreerib seda laarman-tonkmanistatud „võitlust tõe ja õiguse eest“, mis peetakse põhimõttel: otstarb pühendab abinõud. Vaeste tõsiasjade luud vaid ragisevad selles võitluses.

Vaadeldgem veidi lähemalt selle võitluse võtteid, väljendunud käesolevas loos. Siin on kaks kangelast — härrad Tonkman ja Holberg.

Härra Tonkman väitis nii oma esimesel kui viimasel esinemisel: endine põllutööminister ei olla midagi teinud põllutöökoolide kasuks, eriti rängalt olla aga kannatanud härra Kerem'i kurja käe all põllutöökeskkool Jänedal, kus härra Tonkman ülemvalitsejaks. Nõnda peaks härra Tonkman olema kõige paremini kursis Jänedaga asjadega. Kuid tõtt öelda, ei ole härra Tonkman esimene pääsukene, vaid põllumehed on varemgi nurisenud, et põllutöökoolid pidavat leppima halvema orva osaga, (J. Hünerson, põl: Vaeselapseosaga.), ütleva, vaeselapseosaga, üldhariduslikud koolid need uppuda külluses. Seda on katsunud konstateerida peale teiste põllumees Hünerson'gi: süüdi meie põllutöökoolide viletsas

töös olla põllutööministeerium. Mina julgen aga tõendada, härra Hünerson, et see on puhtdemagoogiline võte, mis ei pea kuidagi paika tõsiasjade valgusel. Mina võiksin väita vastupidi: põllutöökoole katsutakse asetada eesõigustatud seisukorda võrreldes üldhariduslikkude koolidega. Tõepoolest nimetage mulle üks üldhariduslik kool, mida oleks eriliselt soodustatud, nii nagu seda on tehtud põllutöökoolidega. Kõigepealt on põllutöökoolide õpetajate palgad kaks astet kõrgemal, sinna juurde veel palk natuuras. (J. Hünerson, põl: Seda ei anna riik.) Mitu puuda sealija ja rukkid peavad omavalitsused ja seltsid andma, ei tea ma kindlasti, aga et nad annavad, selle vastu ei saa ka härra Jürman vaielda. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Pange sinna juurde veel küte ja ehitusmaterjal, mida antakse põllutöökoolidele tasuta ning koolitaludele taksihinnaga. (K. Tonkman, põl: Kuulge, härra Gustavson, ega see ometi ei ole see laen.) Härra Tonkman, mina ei ole kuulnud, et vallakoolidele küttepuud antakse hinnata, aga kui Läänemaal see nõnda on, siis vast selgitate Teie seda asja enne kohal — muidu tuleb karta, et Teie tõsiasjadel taas lühikesed jalad on. (J. Hünerson, põl: Suur hulk ei ole midagi saanud.) Kõige imelikum on see, et kõike seda teades tullakse ja öeldakse — põllutöökoolid on pidanud leppima vaeselapseosaga. Niiviisi rääkida on kõige ehtsam demagoogia tegemine.

Härra Tonkman'il jätkub julgust tulla ja öelda, põllutööminister Kerem ei olla Jänedal põllutöökooli suhtes näpuotsagi liigutanud. Härra Tonkman tõendab, et Jänedal põllutöökool ei olla toetust saanud, vaid riik olla ainult kooliõpetajate palgad maksnud. Ühe vahelhüüde puhul, mis kohapealt tehakse, torakab härra Tonkman vahele, jutt on nimelt 7 ja poolest miljonist — „Ei ole, need võivad Teie miljonid olla, mitte riigi“.

Ma võtan sõna mitte selleks, et härra Tonkman'ile midagi selgeks teha katsuda, sest see oleks lootusetu katse, vaid selleks, et näidata, kuidas lugu tõepoolest on olnud selle Jänedal kooli rõhumisega ja tagakiusamisega. Jänedal kool ei olla midagi saanud peale õpetajate palkade. Aga põllumajanduse peavalitsuse aruanded kõnelevad ses suhtes järgmist: Põhja-Eesti keskpõllutöökoolile Jänedal on antud alates 1920. a. ja lõpetades 1925. a. õpetajate palkadeks 4.560.084,36, õppeabinõude — raamatute ja inventaari muretsemiseks 1.242.613,64. Üldse on põllutöökoolide õppeabinõude, raamatute ja inventaari muretsemiseks kulutatud 4.786.309,94 ja sellest on Jänedal saanud mitte enam ega vähem kui 1.242.613,64, see on 26% kõigest põllutöökoolide peale

kulutatud summast. (Vahelhüüe J. Hünerson'i, põl poolt.) Olge lahke, härra Hünerson, võtke ja vaadake seda aruannet, kui see Teid huvitab. Teie näete, et kõigest sellest toetusest on Jänedal põllutöökool saanud lõvi-osa. (J. Hünerson, põl: Hiirele ulatab, lõvi ei saa midagi võtta.) Teie näete, et tõsiasjade järgi on lugu nõnda, et Jänedal ei ole olnud vaesekslapseks või tagakiusatuks, vaid ta on olnud lemmiklapseks. Teie aga teate, et kunagi ei maksa üht last nii hellitada, sest tagajärg on ikka see, et lemmiklaps pärast oma hellitajale näitab keelt. (J. Hünerson, põl: Miks Teie ei võtnud riigile üle, kui ta niihästi on korraldatud.) Kannatage, härra Hünerson, ma tulen sellegi juurde. Vaatame järele, mis Jänedal kool veel on saanud. Põllumajanduse peavalitsuse aruande järgi on antud Põhja-Eesti põllutöökeskkoolile Jänedal majapidamise inventaari muretsemiseks ja kooli korraldamiseks 10 aasta peale ilma protsentideta ja osalt 4% aastas 1.800.000. Sellest on antud ilma protsentideta 137.460,95 ja protsentidega 1.662.539,05. (J. Holberg, põl: Mis too om?) Härra Holberg ei saa aru, mis too olnes. Meie harilikus keeles kutsutakse sarnast asja toetuseks laenu näol. Kui härra Tonkman ütleb: see olla üks harilik laen ja muud midagi, noh siis oleksime meie kõik väga tänulikud, kui ka meile sarnastel tingimustel laenu antaks.

Edasi on Jänedal põllutöökoolile veel 1925. aastal määratud 2.390.901 marka ja sellest kätte antud 1.805.000 marka. Peale selle on 1921., 1922. aastal antud Jänedal põllutöökoolile remontideks mitte enam ega vähem kui tervelt 7.460.480 marka, ning läinud aastal on 1924./1925. aasta rendi arvel kingitud Jänedal põllutöökoolile 174.680 marka. Mina rõhutan viimast tõsiasja sellepärast, et härra Tonkman ütles: kõik rent olevat läinud aasta eest tasutud. Mina küsisin järele ja seal selgub, et kõik rent 1924. ja 1925. aasta eest on tasumata 345.788 marga suuruses. Selgub, et härra Tonkman jälle on opereerinud ebaõigete andmetega, tõendades, et kõik olla maksetud. Maksnud olete Teie, härra Tonkman, niipalju, kuipalju põllutööministeerium on kinkinud Jänedal põllutöökoolile rendi arvel, muidu pole Teie punast pennigi maksnud. (K. Tonkman, põl: Ei ole õige. Ma võin kviitungid ette tuua!) Olge nõnda lahked, tooge ette ja näidake neid. Võtame siis kokku, kuipalju see vaenelaps, Jänedal põllutöökool, on saanud riigilt kunni 1925. aastani. Need summad on järgmised: õpetajate palkadeks 4.560.084,36 marka, õppevahendite ja õppeabinõude muretsemi-

seks 1.242.613,64 marka, kokku puhast toetust	
5.802.698 marka. Peale selle toetuslaenu	
hoonete ehitamiseks ja remondiks, osalt hoopis	
ilma protsendita, osalt madala protsendiga.	
1920. aastal . . . . . Mk.	1.800.000.—
1921.—1922. aa. . . . . „	7.464.098.—
1925. aastal . . . . . „	1.805.000.—
Kokku toetuslaenu Mk.	11.069.098.—
„	5.802.698.—
Mk.	16.871.796.—
Toetus rendi arvel . . . . . „	174.680.—
Kõik kokku Mk.	17.046.476.—

(K. Tonkman, põl: Ei ole.) Härra Tonkman on aga sellest 17 miljonist 12 $\frac{1}{2}$ miljonit marka lihtsalt teinud olemataks. Härra Tonkman tõendab, et Jänedal põllutöökool ei olla saanud rohkem, kui toetuse õpetajate palkadeks. See väikene hookus-pookus — 12 $\frac{1}{2}$ miljonit marka maha salata — see peaks meid kahtlema panema teistegi härra Tonkman'i tõenduste suhtes. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kas need on eksministri andmed. A. Jürman, põl: Härra Gustavson on ise eksminister.) Siinjuures peame aga meie konstateerima seda, et võrreldes Jänedal koolile antud toetusraha teiste koolide omadega, on Jänedal kool saanud rohkem kui ükski teine põllutöökool.

Üldse on põllutöoministerium katsunud Jänedal koolile vastu tulla, rohkem kui seda oleks vaja olnud. Jänedal koolile on antud koolimõisana kasutada 578,5 tiinu suurune koht. Sellest kohast on tervelt 270 tiinu põllumaad. Samuti kuulub üks kõige parema sisseseadega viinavabrik Eestis sinna juurde. Mina arvan, et niihästi koha suurus ühelt poolt, kui ka hea sisseseade ja hästi odavalt omandatud viinavabrik peaksid garanteerima koolitalu hea mineku. Aga koolitalu majapidamine on töötanud puudujääkidega. Kõik väljaminekud, mis rendilepingute põhjal olid kohustavad keskseltsile, osati ilusti veeretada riigi ja põllutöoministeriumi peale. Sellest oli jutt 1923. aastal eelarve-komisjonis. Seal ütles lugupeetud Riigikogu vanem abiesimees härra Jürman liigutavas lihtmeelsuses otsekohe: et rendileping olla sõlmitud lihtsalt silmapetteks. (A. Jürman, põl: Ei ole niiviisi öelnud — silmapetteks.) Seda ei olla keegi täita mõelnud. (A. Jürman, põl: Mis Teie valetate! M. Martinson'i, põl vahelhüüe.) Teie võiksite, härra Martinson, minna Valgast parem oma passi küsima.

Sellega arvestades arvas eelarve alamkomisjon oma enamuses, et ei ole mingit mõtet põllutöökooli pidada Põhja-Eesti põllumeeste

keskseltsi käes selleks, et keskselts põllutöoministeriumist ühe käega võtaks ja teise käega põllutöökoolile raha edasi annaks. Kui oli kaalumisel küsimus, mis edaspidi sellest põllutöökoolist Jänedal saab, siis tegigi põllutöoministerium jälle ühe sammu, mida härra Tonkman iseloomustab kui Jänedal tagasikiskumist, — ta sõlmis äkki ja ootamata uue rendilepingu tervelt 12 aasta peale. (J. Holberg, põl: Mida ta kahjuks ei täida.) Ma tulen ka selle juurde. Vaatame siis, kes oma kohuseid täitnud on ja kes need täitmata on jätnud. Komisjon oli seatud sündinud tõsiasjaga silm-silma vastu ja tuli see võtta nõnda, nagu see just oli. Härra Kerem on täna selle eest tänu keskseltsile kätte saanud — selle tänu on väljendanud härra Tonkman talle omasel väga kobedal kombel. Uus leping sõlmiti keskseltsile kaugelt kasulikumatel tingimustel, kui enne. Vastutasuks selle eest kohustus keskseltsi majapidamise puhast sissetulekut tarvitama koolile õppeabinõude muretsemiseks ja koolitegevuse kulude katteks. Aga kõigil on teada, et see vastutasu osutus lihtsalt fiktsiooniks. Puhaskasu ei ole mõisamajapidamine kunagi andnud. Kui võtame 1923./1924. majandusaasta, siis oli see töötanud hiilgavalt, eeskujuliku puudujäägiga. Seda arvesse võttes otsustas põllutöoministeriumi alamkomisjon 1924. a. Põhja-Eesti põllumeeste vahetaliitusele kui viljatule lõpp teha ja kool üle võtta põllutöoministeriumi alla. Ma olen nüüd sellega jõudnud sinna maale, mida härra Hünerson enne puudutas, kuidas olla tahetud seda kooli üle võtta. Tolleaegne põllutöominister esitas Riigikogule vastava seaduseelnõu „Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsi põllutöökooli ülevõtmiseks eelkrediidi määramise seadus“. Põllumehed olid risti vastu, kui meie poolt sooviavaldus esitati, et kool tuleks üle võtta. Kui aga nüüd seadus esitati, siis oli seesama põllumeeste rühm süle ja seljaga selle poolt, et kool tuleks riigile üle anda. Nii mitmedki ei saanud sellest äkilisest meelemuutusest aru, aga selle meelemuutuse kastikese kaan avaness väga lihtsalt: keskselts ei tahtnud midagi muud, kui teha üks kasulik kaup kooli üleandmisega. Põllutöoministerium nõudis kooli ülevõtmiseks 13.816.000 mk. Ja seda põhjendati seletuskirjas väga huvitavate andmetega. (K. Tonkman, põl: Varanduslik seis oli nii suur.) Keskseltsil oli Jänedal mõisas elusinventaari 2.119.527 mk., eluta inventaari 2.119.527 mk., viljapuuaiad 800.000 mk., tagavara, piiritus jne., 1.618.750 mk., mahakülvatud seeme 208.450 mk. ja kooli inventaar 760.000 mk., kokku 6.170.594 marka. (K. Tonkman, põl:

Ei ole õige.) Siis peaksite Teie vaidlema selle härra Tonkman'i vastu, kes oli komisjoni aruandja, ja kes need andmed Riigikogus ette kandis. Kumb neist Tonkman'idest võidab, kas nüüdne või tolleaegne, seda ma muidugi ei tea, — aga ehk lahendate selle asja kodusel teel.

Keskseltsil on järgmised mõisa- ja koolivõlad tasuda: riigile ja põllutöoministeeriumile rent 693.605 mk. ja riigi võlg 1.833.000 mk., kokku 2.526.605 mk., vekslivõlad Eesti pangale ja teistele 3.115.000 mk., jooksvad võlad 1.371.600 mk., maksmata palgad 574.324 mk., võlad mitmetele isikutele 2.043.392 mk., ja koolivõlad 574.784 mk. — kokku 10.245.705 mk.

Mina arvan, et see väike kokkuvõte näitab kõigeparemini, kui hiilgaval järjel see härra Tonkman'i poolt kiidetud Jänedal põllutöökool oma majapidamisega oli. Muuseas leiata siin, et isegi teenijate palgad on võlgu umbes $\frac{1}{2}$ miljoni marga suuruses. Isegi nõndapalju ei jätku, et sulastele nende augateenitud palk välja maksta, muust koguni kõnelemata. Et põllutöoministeerium renti ei ole pennigi saanud, seda ei maksa vist nimetadagi. See paisatab põllumeeste meelest endastmõistetav olevat. Nii siis puhas puudujääk tervelt 4.075.211 marka. Ei saa salata, päris kena summa 3 aasta kohta, rohkem kui 1 miljon iga aasta peale. Ja selle suure puudujäägi tahtsidki nüüd põllumehed tähelepanemata veeretada põllutöoministeeriumi pessa: võtke see kool üle ja makske meile välja puudujääk. Ülevõtmisega seotud kuludeks oli ette nähtud 9.746.000 mk. ja toetusrahaks keskseltsile võlgade katmiseks 4.070.000 mk. See 4 miljonit osutuski selleks nõiamunaks, mis põllumeeste seisukoha nii radikaalselt muutis, enne ülendmise vastu, nüüd süle ja seljaga selle poolt.

Aga põllumeeste õnnetuseks ei läinud see asi nii libedasti läbi. Riigikogu vastavas komisjonis ja pärast ka Riigikogu pleenumis näidati, et asjad kõik korras ei ole. Pärast härra Tonkman'i asemele aruandjaks määratud härra Zimmerman tõi ette huvitavaid näiteid selle kasuliku kauba suhtes, mis taheti teha kooli ülevõtmisega. Härra Zimmerman tõi näitena viinavabriku. Selle eest on omal ajal makstud 300.000 mk., nüüd on aga see võetud ja paberile pandud 1.400.000 marga väärtuses. (K. Tonkman, põl: Aga remont?) Remonti on tehtud 200.000 marga eest. Ostuhind 300.000 marka on riigile kõik alles võlgu. Nüüd ütleb aga põllumeeste keskselts: olge lahked, meie oleme teile küll võlgu 300.000 mk., teie peate aga sellegipärast meile 800.000 mk. puhast välja maksuma. Niipalju on see viinavabrik meie kasuks kallimaks läinud. Üldse

konstateeriti inventaari suhtes, et elusinventaari arv ei ole mitte suuremaks, vaid vähe- maks läinud. Näiteks hobuste arv oli 54 pealt — 39 peale vähenenud. Võlgu oleva inventaari arvel taheti pealt nelja miljoni puhast tasku panna. Härra Tonkman on põllutöoministrile ette heitnud, see olla koolile liiga teinud. Aga aruandja härra Zimmerman heitis tol korral põllutöominister härra Kerem'ile vastupidist ette — see olla põllumeeste keskseltsile rohkem vastu tulnud, kui riigi huvid seda lubavad. Esialgne kalkulasioon, mille põhjal pidi keskseltsil Jänedal olema varandust 6.754.000 mk. väärtuses, jäeti hiljem kõrvale. Põllutöominister moodustas erikomisjoni, kes hindas varanduse uuesti nõnda, et selle väärtus tõusis 6 miljoni pealt 9 miljoni peale. Kolm miljonit lasti juurde kirjutada lihtsalt selleks, et põllumeeste keskseltsi puhaskahju katta. Mul on väga raske aru saada, kuidas võidakse sarnast katset tembeldada Jänedal põllutöökooli ja põllumeeste keskseltsi huvidele käpa pealepanemiseks. Harilikku loogika juures peaksime just vastupidist väitma: siin on tahetud rohkem vastu tulla Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsile, kui seda oleks tohtud. Aga mis seal teha? Härrade põllumeeste arusaamised on olnud mitmel ja mitmel korral sarnased, mis ristirahva arusaamisest risti lahku lähevad. Nõndasamuti ka siin. Ma rõhutan veel kord — põllumehed tahtsid liiga suurt suutäit korraga võtta ja see ajas asja liimist lahti. Riigikogu lükkas tähendatud seaduseelnõu tagasi. Nüüd tuli Jänedal päästa, mis iganes päästa võimalik. Põllumehed pöörasid hingeahastuses ja -hädas silmad oma tõusva tähe härra Tonkman'i poole. Härra Tonkman määrati Jänedale ülemvalitsejaks.

Elarve-komisjon sõitis 1925. aasta kevadel Jänedale välja, et Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsi põllutöökooli majapidamist lähemalt kaeda. Pärast ilmus selle väljasõidu tagajärgede kokkuvõtena „Päevalehes“ järgmine kirjeldus. Jutt on alguses sellest, kui palju on Jänedal koolil maad. (J. Holberg, põl: Kui palju siis Jänedal on maad?) Härra Holberg, kui Jänedal advokaat, peaks seda ilma minutagi teadma. Ma kannaksin selle väljavõtte ette: „Piimakarja liig vähe — kõigest 50 lehma. Keskmiselt tuleb lehma kohta umbes 5 toopi piima päevas. Lehmadele jõutoitu peaaegu ei antagi. Karja vähesuse tagajärjel põevad põllud saagiabitust. Rukist on praegu järele kõigest 26 puuda. Pealegi on umbes 300 puuda moonarukist maksmata. Heinu jäävat tänavu aasta üle umbes 4000 puuda. Neid kavatsetavat ära müüa.“ Muidugi üks suurem põllumeeste

tarkus on see, et katsu müüa, mis müüa on, sealjuures unustatakse aga see vanasõna, narri sa põldu üks kord, põld narrib sind 9 korda. „Ostarbekohasem oleks siin muidugi karja suurendada. Põllutööriistad kehavõitu. Mitte ühtki täiesti korras atra. Sõnnikuhoiuruum korraldamata ja vett täis. Sama kurba pilti pakkusid kooli abihoonete ehitused. Nende peale on omal ajal kulutatud umbes 7½ miljonit marka riigi raha. Tööd on aga tehtud äärmiselt lohakalt. Õpilaste ühiseluruumides toad äärmiselt madalad, rõsked, umbsed, külmad. Põrandad kui kiigulaud, näiteks tütarlaste toas — laed ühekordsed ja tuulesõelutavad. Ühes toas öeldi temperatuur tuule ja külmaga langevat kunni 4 kraadini.

Mis puutub keskseltsi ja kooli vahetada, siis ei anna keskselts koolitalu arvel koolile praegu toetust, muud kui veab kütte tasuta kohale. Õpetajaile lisapalgamaksimine on ära jäetud. Koolitalu korraldusel saadud kooli elektrivalgustus on läinud majandusaastal koolile maksma 330.000 marka.“

Seda kõneles meile tol korral koolijuhataja, ja nagu härra Tonkman nüüd seletab, olevat see summa elektrivalgustuse tegelikule andjale siinamaani maksmata. Mina kujutan seda asja küll nii, võib olla, et ma eksin — et keskselts koolilt raha sisse kasseeris, aga tegelikule elektriandjale pennigi ei maksnud. (J. Hünerson, põl: See on vale!) Seda kõneles tolle-aegne koolijuhataja kõigi eelarve-komisjoni liikmete juuresolekul. (K. Tonkman, põl: See ei ole õige!) Ja selle eest vastutab muidugi tema. Härra Tonkman on katsunud seletada: tähendatud kirjelduses olevat läbi teatud prilli asja vaadatud ja see ei olla objektiivne. Ma kannan nüüd ette, mis härrade põllumeestekogude rühma kuuluv eelarve-komisjoni liige — kellel vist õige selged prillid ees — härra Arras selle majapidamise kohta kolmandal märtsil 1925. a. ütles. Härra Arras'e otsuse leiame meie põllutöömisteeriumi alamkomisjoni protokollis nr. 40 p. 1: „Mulje Jäneda koolitalust on jäänud mitte hea. Kari alla keskmise, eriti piimaanni poolest; antakse liig vähe jõutoitu. Toit ühekülgne. Väetist saab maa liig vähe. Sõnnikuhoiukoht halvasti korraldatud, inventaar korratu. Ei ole ühtki sahka, millele võiks hobuse ette rakendada.“ Kõige huvitavam koht on see: „On küsitav, kas maksab sinna õpilasi praktika peale jätta, neil ei ole seal midagi eeskujulikku“. Ma ütlen veel kord: „On küsitav, kas maksab sinna õpilasi praktika peale jätta, neil ei ole seal midagi eeskujulikku. Tuleb kahelda, kas keskselts suudab majapidamist korda seada. Võrumaa Väimela koolitalu annab iga aasta kooli jaoks

suuri ülejääke.“ (J. Holberg, põl: Kas Teie olite sekretääriks seal komisjonis?) Härrad põllumehed küsivad, kas mina olevat komisjoni sekretäär. Mina kui komisjoni sekretäär kirjutasin selle protokoll. See patt on küll minu hinge peal. Aga keegi peab ometi protokoll kirjutama, kuid ma küsin Teilt, härra Hünerson, kui palju olete teie hariduskomisjonis protokolle aasta jooksul kirjutanud ja kui palju olete Teie sinna põllumehelikku värvi sisse viinud. (J. Hünerson, põl: Ma olen nad kõik ette lugenud.) Mina olen teinud sedasama. Protokoll nr. 40 on ette kantud, ja härra Arras ei ole selle kohta mingisugust märkust teinud. (J. Holberg, põl: Teie olete eht protokollide võltsija!) Härra Holberg, mina arvan, et Teie sarnaseid märkusi mulle teha ei või, seda rohkem, et Teie Riigikogu juhatus liige olete ja peaksite teadma, mis Teie kõlbab ja mis mitte ei kõlba. Aga ma ei imesta: inimesest, kes olles Riigikogu juhatus liige avalikult kutsub üles vabrikuid ja tehaseid põletama, sellest inimesest võib kõike uskuda. (Hulgalised vahelhüüded pahemalt ja paremalt poolt.) Härra Holberg on küll ameti poolest advokaat ja härra Teemant'i, praeguse lugupeetud Riigivanema, pahem või parem käsi, samuti ei ole saladus, et ta Jäneda kooli asju on ajanud, kuid ma kahtlen, kas rkl. Arras teda on volitanud Riigikogus oma asju ajama. Härra Arras võiks ise öelda, kas see protokoll on ette loetud või mitte. (J. Holberg, põl: Seda võib ka teiste protokollide kohta öelda.) Ma arvan, et iga noore advokaadi kohta maksab see: Ärgu toppigu oma nina igale poole! (Vahelhüüde paremalt poolt: Selle Balti tehaste protokoll kohta on ka midagi.) Mis seal olla olnud? Nähtavasti on põllumeestest Riigikogu juhatus liigmete eriülesandeks komisjonide sekretääre kahtlustada. Kas see meie Riigikogu juhatusel auks on, seda jätan teiste otsustada. Mina arvan, et Riigikogu juhatus peab selle järele valvama... (J. Holberg, põl: Mina olen pidanud ridade viisi teie kõnedes maha kustutama seda, mis peale olete kirjutanud, sest Teie kõnele teist, kui stenogrammis parandate. L. Johanson, stp: Teie ei tohi maha tõmmata. J. Holberg, põl: Jah tohin. E. Jonas, stp: Siis võltsite protokoll, kui ridu maha tõmbate. Katsuge mul ükski rida maha tõmmata.) Härra Holberg, ma võin konstateerida, et kodukorra põhjal sekretäär ilma kõneleja loata stenogrammis parandusi teha ei tohi. Kui Riigikogu sekretäär härra Holberg seda siiski on teinud, siis soovitaksin

tal kodukord läbi lugeda ja sealt üles otsida, mis tema ülesanded õieti on. (J. Hünerson, põl: Teie ei tohi seda kirjutada, mis rääkinud ei ole. L. Johanson, stp: Ega Teie tsensor ei ole.) Peale selle lubatagu mulle tähendada, et härra Holberg senni mulle ühegi protokollis suhtes ettepanekut teinud ei ole, et ma maha tõmbaksin selle, mis ma ei ole kõnelenud. Kõik see näitab, et tuleb kahelda, kas Riigikogu küllalt otstarbekohaselt talitas, kui ta härra Holberg'i Riigikogu sekretääri kohale valis. (J. Hünerson, põl: Teie hääletasite nii-kui-nii vastu, mis Teie veel kahetsete!)

Ma arvan, et see hinnang Jänedale põllutöökooli kohta, mis põllumeeste ridadesse kuuluva isiku poolt tehtud, peaks küllalt kaaluv olema härradele Tonkman'ile ja Hünerson'ile. (J. Hünerson, põl: Oma silm on kuningas! Olen ise seal käinud.) Härra Arras on ka ise näinud. Ma ei tea, kumma silm nüüd enam kuningas on, kas Teie või härra Arras'e oma. Käesoleval juhtumisel kaldun arvama, et härra Arras objektiivsemat seisukohta on tabanud, sest et temal lähemad suhted põllumeeste keskseltsiga puuduvad, need suhted, mis Teil seda asja teisiti lubavad hinnata. (J. Hünerson, põl: Väga palju tõtt on selles kirjas.)

Nii oli seisukord 1925. a. algul. Nüüd on härra Tonkman tulnud ja seletanud, et kõik olevat kõige paremas korras... (K. Tonkman, põl: Pole seda öelnud!) ...ja et Jänedale põllutöökooli majapidamine ei jätvat midagi soovida. (K. Tonkman, põl: Mina ei kõnelenud seda.) Võtke, härra Tonkman, oma kõne stenogramm kätte, sealt leiate selle must valge pealt. (K. Tonkman, põl: Mina ütlesin, et on raskusi olemas, kuid neist raskustest on üle saadud.) Härra Tonkman on tänavu põllutööstusriigikomitee alamkommissjoni Jänedale külla kutsunud. Tahaksin loota, et viies eelarvekommissjon seda lahkete kutset kasutab ja Jänedale põllutöökooli vaatama läheb, kui palju seal lood paranenud on. Nõnda palju peab aga tähendama, et koha peal Jänedale majapidamisest ja eriti härra ülemjuhataja tööst kõige paremas arvamisest ei ole. Mul oli juhus hiljuti Amblas käia, kus mitte ainult maata-mehed ja popsid, kes härra Tonkman'i, kui hirmutise peale vaatavad, vaid isegi taluperemehed teavad kõneleda, et vahekord ülemvalitseja ja ümberkaudsete põllupidajate vahel pinev ja teravaks aetud. Sarnane teravaks-aetud vahekord pole põllumajandusele muud kui kahjuks. (K. Tonkman, põl: Täitsa pinevaks läheb vahekord, kui loomad mõisapõllule sööma lastakse.) Mind

paneb kahtlema härra Tonkman'i attestatsioon Jänedale põllutöökooli kohta seda enam, et härra Tonkman'i teisedki tõendused on osutunud ebaõigeteks.

Seesama maksab ka härra Holberg'i, Jänedale noorema advokaadi kohta. Härra Holberg tähendas nimelt, et Järva maakonnaavalitsus on kulutanud ära 800.000 marka veskitammi ehitamiseks. Järva maakonnaavalitsus on pidanud õiendama, et tema poolt selleks otstarbeks punast pennigi antud ei ole, vaid nagu nad siin kirjutavad, on Jänedale veski raudtee betoonsild ehitatud maanteede valitsuse poolt. Edasi öeldakse õienduseks, et veskitamm ühe versta pikkuselt on ehitatud praeguse veskirentniku poolt ilma mingisuguse toetuseta. Seda õiendab Järva maakonnaavalitsus. Loomulik, et tema nende andmete tõelikkuse eest peab vastutama.

Edasi tahtis härra Holberg teha suure numbri sellest Jänedale veskirentnikust, kes istuvat oma kohal ja tegevat „suured rahad“, nagu härra Holberg seletas. Ka seletas härra Holberg, kuidas põllutööstusriigikomitee otsuse võimatul kombel olevat ignoreerinud keskseltsi huvisid.

Aga paar päeva pärast härra Holberg'i seletust Riigikogus saadab veskirentnik härra Valdman õige huvitava õienduse „Vaba Maale“. Et asja teisest küljest valgustada, kannaksin mõned kohad härra Valdman'i õiendusest ette. Ta räägib enne sellest, et härra Holberg'i arvates Valdman „suurt raha“ teeb oma veskiga, ja jätkab siis: „Pea oma kohuseks selle kohta järgmist seletada. Olen Jänedale vesiveski rentnik 29 aastat. 1923. aastal palusin põllutööstusriigikomitee veskit eraldada ja minule kui kauaaegsele rentnikule rendile anda, sest olin omal kulul uue sisseseade ja üle versta pika tammi ehitanud — 5 tiinu raba heinamaaks üles harinud, uue viljapuuaia asutanud, missugused tööd ja ehitused põllutööstusriigikomitee ja riigikontrolli asjatundjate poolt hinnatud 2.335.000 marga peale. Minu palve jättis põllutööstusriigikomitee rahuldumata ja andis minu täielikult Eesti põllumeeste keskseltsi võimu alla, lubades mulle kaitset ainult ühe paragrahvi läbi Eesti põllumeeste keskseltsi ja põllutööstusriigikomitee vahel sõlmitud rendilepingus, mis järgmiselt käib: „§ 36. Juhtumisel, kui rentnik Eesti põllumeeste keskselts soovib Jänedale Vanaveski praeguse kasutajaga rendivahekorda lõpetada ehk viimane rentimisest ise lahti ütleb, on Eesti põllumeeste keskselts kohustatud õiglast tasu maksma veskikasutajale viimase poolt kolme viimase aasta jooksul tehtud veski sisseadete ja muude ehituste eest, mis järgmised on: 1. Veski hoonete remont; 2. Veski sisse-

seade; 3. Paisu ehitus; 4. Kaitsevalli parandus; 5. Heinamaa kultiveerimine; 6. Heinaküüni ehitamine; 7. Viljapuuaia asutamine.“

Kuna rendileping Eesti põllumeeste keskseltsi esitaja Kalm'i poolt alla kirjutatud, ei ole sama keskseltsi esitajal lugupeetud rahvasaadik Holberg'il mitte õigus mind „seaduse vastaseks veskikasutajaks“ nimetada.

Mis puutub rendivahekorda minu ja keskseltsi vahel, siis olen mina seda kogu aeg püüdnud sõlmida, esitades küll suusõnal, küll kirjalikult oma tingimised, mis aga vastamata jäid. Olen pakkunud poolteist korda kõrgemat renti, kui Eesti põllumeeste keskselts ise selle objekti eest riigile maksab ja maksan kõik riigi ja omavalitsuse maksud.“ Teie näete, et härra Valdman'i seletuse järgi tuleb siin kõik sootu teisiti välja, nimelt nõnda, et põllutöoministerium ei ole kaitsenud Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsi huvisid liiga vähe, vaid isegi liiga palju. Järgmine ja kõige huvitavam osa härra Valdman'i seletusest oleks: „Alles käesoleva aasta 26. jaanuaril teatas lugupeetud rahvasaadik härra Holberg Eesti põllumeeste keskseltsi nõudmised, mis olid järgmised: Mõlder peab andma tasuta 6000 kilovatti elektrit, jahvatama tasuta mõisa jahvatusi ja maksma 120.000 marka raharenti; peale selle „asjaajamise kulused“ 75.000 marka. Raha peale arvestasin mina seda järgmiselt: 6000 kilovatti elektrit a 10 marka — 60.000 marka, 3000 puuda jahvatust a 10 marka — 30.000 marka ja 120.000 marka raharenti, kokku 210.000 marka, peale selle veel asjaajamise kulu 75.000 marka. Kuna Eesti põllumeeste keskseltsi rendi objekti eest ise riigile maksab 4.700 kilogrammi rukki hinna, mis viimase aasta hinnaga välja teeb a 15 marka, kokku 70.500 marka ja veski sissesead minu oma, mille väärtus, nagu juba tähendatud, hinnatud 2.335.000 marga peale, siis paistsid minule renditingimised liig koormavad ja teatasin, et olen nõus lahkuma veskist niipea, kui Eesti põllumeeste keskseltsi rendilepingu § 36. kohaselt mulle õiglase tasu välja maksab. Tasu aluseks olen valmis võtma eelpool tähendatud põllutöoministeriumi ja riigikontrolli poolt toimetatud hindamise, millest iga aasta 100.000 marka vananemiseks maha arvatakse. Senni pole Eesti põllumeeste keskselts sellega nõus olnud. Enesest mõistetav, et mina palja Eesti põllumeeste keskseltsi lubamisega leppida ei saa, lahkun ainult siis, kui Eesti põllumeeste keskselts mulle raha välja maksab, sest vaevalt võib uskuda, et Eesti põllumeeste keskselts kõiki oma lubadusi suudab täita. Mis puutub elektriandmisesse, siis olen 1923. aastast alates koolile ja mõisale niipalju elektrit andnud, kui nad tarvitanud, ümmarguselt 5000—6000

kilovatti aastas. Alles läinud oktoobrikuus, kui mina juba kolmat korda kirjalikult palusin minuga rendilepingut sõlmida, teatades, et vastasel korral mina sunnitud olen elektriandmist katkestama, viidi dünamo veskist ära. Nagu minule öeldi, sündis see Jänedä mõisa ülemvalitseja härra Tonkman'i käsul, ilma et minu ettepaneku peale vaevaks oleks võetud vastata.“ Nõnda kirjutab härra Valdman. Mina arvan, et need andmed ise- enese eest räägivad. Eesti põllumeeste keskselts maksab ise 75.000 marka ja nõuab teiselt, kelle päralt isegi veski sisseseade, 285.000 marka. (J. Holberg, põl: Meie nõuame, mis meie tahame, see on meie asi.) See on 4 korda see rent, mida põllumeeste keskselts ise põllutöoministeriumile maksab. (Vahelhüüe põllumeeste ridadest: Meie oleme rendi senniajani ära maksnud.) Väga iseloomulik, kui härra Holberg ütleb: „Meie võtame, mis meie tahame.“ Mina tuletaksin aga sellele noorhännale meelde, kuidas härrad põllumehed nutsid ja haletsesid selle hirmsa rendi pärast, mis linnamaade peale pannakse. Härra Laarman rääkis, kuidas Pärnumaal linnamaade rentnikud peavad maksma lõpmata suuri rente. Mina küsiksini aga, mis ajast Eesti põllumeeste keskselts monopolistiks on saanud, et rentnikku koorida ja nõõrida. (J. Holberg, põl: Ta pole rentnik. — J. Hünerson, põl: Tööstur!) Mina leian, et see on kõigehullem koorimine, kus põllumeeste keskselts, kes ise ei ole lill-lilli peale liigutanud, et veskit sisse seada, tuleb ning nõuab rohkem kui 200.000 marka rohkem, ma ei tea mis eest, ja keskseltsi advokaat härra Holberg tuleb ja ütleb: Meie võime nõuda niipalju, kui tahame! (J. Holberg, põl: Õige.) Muidugi täiesti õige teie seisukohast! Teie käite ju selle moraali järgi: kui meie oleme võtjad, siis võtame nii, et rentnikul hing seest välja; ärgu teised meie tegude järele tehku, teised lugegu „Kajast“ M. L. kirjutust, kui palju mujal vaeseid rentnikke rõõvitakse. (J. Holberg, põl: Ega ta maarentnik ei ole, ta on veskirentnik.) Mina arvan, et just need tõsiasjad must-valgel näitavad kõigeparemini, kui võrd tõsiselt tuleb võtta põllumeeste nuttu ja haletsemisi „vaeste rentnikkude“ pärast. On päris kindel, et need mehed võtavad viimase, kui aga nemad ise rendileandjad on. Sellepärast jätku nad rahule rentnikud.

Mina arvan, et siin oleks kõige kohasem, kui Riigikogu käesoleva erakorralise teadaande ärakuulamise puhul vastu võtaks järgmise soovivaalduse: „Riigikogu, ära kuulates läbi-rääkimisi rkl. Kerem'i erakorralise teadaande puhul, konstateerib, et Jänedä põllutöökooli

majapidamine raisus ja korratu on ja eriti majapidamise ülemlvalitseja Tonkman oma ülesannetele ei vasta, mida muuseas eriti piltlikult kujutab ta enese poolt kirjeldatud koomiline asjade pantimise lugu, — ning läheb päevakorras edasi.“ Kui mina põllumees oleksin, esitaksin ma tingimata niisuguse ülemineku-vormeli. Arvan aga, et meie rühm nõnda kaugele minna ei tarvitse. Sellepärast jätan selle ülemineku-vormeli põllumeeste eneste teha. (J. Hünerson, põl: See vormel tuleb keskseltsi peakoosolekul ümbertegemisele!)

Lõpuks lubatagu aga öelda järgmist: Põllumeeste kogu ei ole kunagi oma taktika tasapinna kõrgusega hiilgada võinud. Aga nüüd võime julgesti konstateerida, et põllumeeste taktika tasapind on langenud otse võimatu madalale, sinnamaale, kus valimata demagoogiaga ei tehta enam mingit vahet vale ja tõsiasjade vahel. Tänapäev, see on härrade Tonkman'ide, Laarman'ide, Holberg'ide ja teiste tõusvate küünarnukkide lehekülj põllumeeste kogude nii-kui-nii kahtlases ajaloos. (A. Jürman, põl: No küll on nüüd sotsid leidnud omale ülesande.)

A. Kerem (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Mina ei taha omale teha ülesandeks Riigikogu liikme Tonkman'i väidetele vastu vaidlema hakata selles ulatuses, nagu rkl. Tonkman läinud Riigikogu koosolekul neid ette kandis. Minu ülesanne ei ole rkl. Tonkman'i praegust tegevust Jänedal jälgida ja seda eriti arvustuse alla võtta, olgugi, et mina kaugelt selles arvamisest ei ole, nagu rkl. Tonkman omast tööst ise oli. Mina piirdun ainult nende asjaoludega, mida omal ajal siin ette kandisin, mida igal ajal võimalik võrrelda põllutööstusele olevate faktiliste andmetega. Minu poolt ettekantud andmete kohta ei ole rkl. Tonkman tõendada suutnud ega julgenud, nagu ei oleks Jäned neid toetusi saanud, ei ühegi minu poolt nimetatud summa asjus ei ole saanud rkl. Tonkman tõestada, nagu oleks sarnane toetus põllutööstusele puudunud. Aga üldlausetes korutab rkl. Tonkman ikka ja alati, et minu ajal ei olevat Jäned põllutööstusele mitte mingisugust toetust saanud. Asjade segamiseks toob härra Tonkman võrdluseks ette, vaadake, Eesti pangast on sel korral, kui põllutööstusele ei andnud, võimalus olnud siiski 500.000 marka saada. Aga sealjuures jääb püsima siiski see 2.641.000.—, mis põllutööstusele saadi, ja mis palju soodsam laenu on, kui see 500.000 marka Eesti pangast. (K. Tonkman, põl: Aga siis andsite laenu välja, kui Eesti pank oli meid hädast aidanud, Eesti

pank päästis meid oksjonihäämri alt.) Ma tulen ka selle juurde, mispärast teie laenu kätte ei saanud. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Aga kui Teie oleksite Eesti panga laenuga sel korral hädast päästetud olnud, siis on mul arusaamatu, mispärast Teie siis põllutööstusele seda 2.600.000.— laenu üldse otsima tulite, kui Teil seda sugugi tarvis ei olnud. Nii näete, et ei seda summat ei ole rkl. Tonkman eitada saanud, ei ka kõiki teisi summasid, mida mina oma teadaandes ette kandisin.

Neid üksikasju mitte eitades leidis rkl. Tonkman siiski võimalikuks rääkida: mitte midagi ei ole saadud. Ma arvan, niisugustel tühjadel sõnakõlksudel ei ole mingisugust tagajärge.

Kui aga lühidalt iseloomustada seda tegevust, mispärast omal ajal põllutööstusele neid toetussummasid nii lahkelt käel, ilma kindlustuseta välja ei võinud anda, siis kõigepealt ma juhin tähelepanu sellele, et kui Riigikogult eelarve korras toetussummasid põllutööstusele küsiti, siis olid selle juures põllutööstusele omad kavatsused ka esitatud, kuhu neid toetussummasid paigutada. Võin tähendada, et muuhulgas, kellele toetuslaenu kavatseti, oli ka Helme põllutööstuse, kes 4.000.000.— pidi saama. Praegu võib aga arvete järgi näha, et Helme põllutööstusele ei ole 4.000.000.— saanud, vaid on ümmarguselt ainult 2.000.000.— saanud. Helme põllutööstusele oleks 4 miljonit tarvis olnud, ja mina ei oleks ka keelanud seda 4 miljonit, võib olla isegi rohkem oleksin andnud, aga ministeeriumil lõppes raha otsa ja lõppes sellepärast otsa, et vahepeal olid teised pretendendid tulnud, kes eelarve kavast ette küll ei olnud nähtud, kuid kes vahepeal veel suuremas hädas olid, kui Helme põllutööstusele, ja kus ähvardati täna-homme kooli sulguda, kui uusi summasid ei saa. Siis tuli summasid vähendada osalt neil, kelle seisukord vähem kibedam oli, ja teistele anda, kes olgugi kavast ei olnud, ja nende teiste hulgas oli just ka Jäned põllutööstusele.

Rkl. Tonkman'i seletusest ja kõnest paistis välja, nagu oleks Jäned kool ja ka majapidamine — mina tahaksin koolist rääkida lahus Jäned majapidamisest, kui Jäned majapidamisega on vastolusid olnud, siis kooliga minul seda ei ole olnud — rkl. Tonkman'i seletuse järgi paistis Jäned majapidamine ainult üks hiilgenumber olevat. (K. Tonkman, põl: Ei ole!) Kui ei ole, siis saame aeg-ajalt üksteisest aru, ja see ongi peasi. Kui keskselts 1920. a. Jäned üle võttis, siis näeme üleandmise aktide järgi, et seal seisukord just halb ei olnud. Öeldakse, et kari hea ei olnud, öeldakse,

et seal olid halvad hobused, aga ka neiski asjus on teiselt poolt mõndagi vasturääkimist oodata, kuid ma jätan need üksikasjad. Muu inventaar, mis seal üle anti nimekirjade järgi — mina isiklikult ei ole seal juures olnud, ei ole üle andnud, aga vist keskseltsi esitajad olid seal juures ja teavad seda asja üksikasjaliselt — nimekirjade järgi ei ole raske selgusele jõuda, et 975 või 925 — ma võin väikestes numbrites eksida — ümmarguselt natuke üle 900.000 marga eest on ostetud võrdlemisi suur mõisa inventaar ühes viinavabriku sisseseadega ja suurte tagavaradega: kaeru puudades umbes 1.500 ja otre 6—700 puuda. Ma ütlen, need arvud võivad mul peas püsinud olla väikeste muudatustega, aga küsimus ei ole selles, kas ma peast puuda või kümne võrra ei eksi, peaasi on see, et vilja oli ja võlgu ei olnud. Sellejuures laenas riik 1.800.000 marka, et umbes pool sellest läheks inventaari tasuks ja muu osa majapidamise kordaseadmiseks ja tegevuskapitaaliks. Nii võib öelda, et 1920. aasta majapidamine ei olnud väga viletsas ja raskes seisukorras, kui uued peremehed majja asusid. Aga vaadake, härra Tonkman, kui Teie võtate selle sama majapidamise 1923./1924. aa. kevadel, siis saate Teie hoopis teistsuguse pildi. Salved on viljast tühjad, sajad puudad palgavilja puuduvad tööliste maksmiseks. Seemnevilja ei ole olemas. Üks ikaldusaasta ei oleks majapidamist sarnasse seisukorda viinud. Kui härra Tonkman oleks siin julgenud erapooletult oma arvamist avaldada, missugune tema Jänedal majapidamine oli, kui ta sinna läks, siis oleks ka siin julenud härra Tonkman'ile kiitust avaldada. Aga härra Tonkman ei tihkanud seda siin teha, ja see ei ole ka siis kellegi erapooletus. Härra Tonkman läks kui uus inimene Jänedale ja hakkas majas korda looma. Meil olid härra Tonkman'iga tihtipeale kokkusäämised, ja härra Tonkman tähendas alatihti, et võib veel olla, et tuleb varsti kõik maha müüa. Tõesti, majapidamine oli sarnases seisukorras, et täna-homme pristav võis tulla ja kõik maha müüa. Teie ütlete, põllutöoministerium on pahatahtlikult talitanud, sihilikult katsunud seda majapidamist kiusata. Aga ma pean ütleva, kui minul seda tahtmist oleks olnud, siis oleksin ma igapäev võinud sinna saata riigiametnikud, kes oleksid võinud riigi võlgade pärast oksjoni välja kuulutada. (K. Tonkman, põl: Härra Kerem, Teie tegite seda kunstlikult. Teie otsekohe ei julgenud seda teha.) Kui minul see tahtmine oleks olnud, siis ärge arvake, et ma Jänedale raha juurde oleksin hakanud laenama.

Juhataja **A. Rei**: Ma palun Teid järjekorras sõna võtta, aga kõnelejat mitte takistada.

A. Kerem (rhy): Kuna Jänedale toetuslaenudejuurdeandmine 1924. a. kevadel kahtlane olija ei teatud, kas kõigi toetuslaenude peale vaatamata Jänedal siiski pankrotti ei lähe, mille järel põllutöoministerium kõigi abinõude peale vaatamata ei saaks koolitööd jätkata, siis tuli koolitegevus sellega kindlustada, et ministerium omale õppeabinõud käsipandiks nõudis. Et aga põllutöoministeriumil käsipandivõtmise õigust ei ole, küll on see õigus Eesti pangal, ja et ministeriumil ükskõik oli, kas käsipandina on õppeabinõud Eesti panga käes, või põllutöoministeriumi käes, siis järgnes sellest minu samm, et laenude väljaandmine ja käsipandivõtmine Eesti panga kaudu korraldati. (K. Tonkman'i, põl vahelhüüe.) Kui aga Teie siis nädala või paari pärast oleksite pankrotti jäänud, millejärele muidugi kõik võlausaldajad Jänedale oleksid ilmunud ja kooli sisseseade aresti alla pannud ja oksjonile lasknud, vaadake siis oleks kooli võimalik olnud jätkata ainult sel korral, kui ministeriumil oleks kapitaali küllalt käes olnud, et kooli sisseseadet välja osta. Aga mis oleks vahepeal koolist saanud, kunni oksjone oleks korraldatud? Sellepärast oli tähtis õppeabinõusid ning sisseseadeid koolile kindlustada ning kui täna keskselts pankrotti oleks jäänud, siis oleks põllutöoministerium homme seda kooli edasi võinud pidada omal arvel. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Vaadake, härra Tonkman, valgustuse küsimuse asjas on seal ka imelikud vahekorrad. Teie räägite, et ei ole veskit üle antud keskseltsile tänini, aga see on nüüd küll imelik asi, mis pärast mölder siis nii heatahtlikult 5-e aasta jooksul valgust on andnud? Minu arvates peab see küll siis üks väga heatahtlik mölder olema, kes keskseltsile ainult heast tahtmisest valgust on andnud. Põllutöoministeriumis näidati minule hiljuti dokumenti, kus selleaegne minister, mitte mina ei ole see olnud, tõendab ja tunnistab, et Jänedal majapidamine ühes vastava veskiga on üle antud. (J. Holberg, põl: Aga ta ei ole ju üle antud.) Härra Holberg, Teie võite ka ministeriumi minna ja paluda, et Teile ka seda akti näidatakse, minule vähemalt näidati. Härra Holberg, ka Teie olete selle möldruga pikki läbirääkimisi pidanud, ja võib olla, on tema küi ka Teie poolt teatud tingimusi avaldatud. Mina ei tea, kas Teie, kui advokaat, ajasite ühe poole asju, kuna asjaolud ise Teisse hoopis ei puutunud. Mina arvan, et nõnda asi ikkagi ei ole. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Mina ei saa aru, mis on ministeriumil sellega

tegemist, kui Jäneda majapidamine oma rentnikuga kokku ei lepi. (J. Holberg, põl: Meil ei ole rentnikku.) Härra Holberg, Teie ei ole sellele lepingule alla kirjutanud, aga Teie eelkäija kirjutas alla ja tingimusega, veskirentniku võib välja tõsta... (J. Holberg, põl: Seal ei ole midagi rentnikuga tegemist! Meilonkohustused kolmanda isiku vastu. Juriskonsult räägib hoopis teist asja.) Kahjuks ei olnud Teie, härra Holberg, sellel aastal keskseltsi juriskonsult, kui keskselts 1924. a. algul uue lepingu sõlmis. Minusse need asjad ei puutu, kuidas Teie oma koduseid asju ajate ja lahendate, mina ei taha vahele segama hakata. (J. Holberg, põl: Õigus, ei maksa rääkida sellest asjast.) Vaadake, Teie olete uue võtte omandanud, kuidas Jänedal oma rentnikku kõrvaldada ja nii, et kõrvaldamise kulud riigi kanda läheksid. Minuni see asi ei tulnud, aga kui oleks tulnud, ma ei oleks sellele alla kirjutanud. See on päris selge ja võin teile seda avalikult ka siit kõnetoolilt tähendada. Sest minul oli selge, et kui keskseltsile lubada rentnikku välja tõsta, siis ainult sellel tingimusel — selle punkti käskisin ma sisse võtta — et rentniku varandus, kes Jänedal 30 aasta ümber elanud ja heas usus veski korda seadnud, tuule ja taeva alla ei tõsteta. (Vahelhüüded K. Tonkman'i, põl poolt.) Härra Tonkman, Teie arvate, et Jänedal põllutöoministeeriumiga vahekorid on ainult minu ajal olnud. Mina olen põllutöoministeeriumi ainult 1923. a. saadik juhtinud, aga Jänedal on teil pidada juba 1920. aastast. Vahepeal oli teie oma mees põllutöoministeeriumi juhtimas, kellele väga tähtsad pidid olema teie huvid. Mina imestan, et ta ei olnud asju nõnda korraldanud, et Jänedal oleks pikemaajalise lepingu saanud. (Vahelhüüde A. Anderkopp'i, töer poolt.) Väga hea, mis minu järetulija teeb, kuid ta vastutab ise ka oma sammude eest. Minu arvates on see päris selge, et kui keskselts oleks ära tasunud kõik kulud, mis heatahtlik veskimölder remonti oli pannud, siis oleks võinud tema igal ajal rendilepingu põhjal rentniku kõrvaldada. (Vahelhüüde paremalt poolt.) Kuulge, härra Tonkman, mina ei ole seda veskit rentinud. (K. Tonkman, põl: Teie nimi on keskseltsi rendilepingul all.) Keskseltsi rendilepingu olen mina uuendanud ja see on sõlmitud 1924. aastal, kuna aga keskselts majapidamist juba 3 aastat varem juhib. Sellest rendilepingust näete, et veski ei ole möldrile, vaid keskseltsile renditud ainult teatud kitsendustega ja nimelt, et keskselts võib rentniku välja tõsta ainult siis, kui ta möldrile teatud kulud tasub. (K. Tonk-

man, põl: Lepingul on Teie allkiri.) Härra Tonkman, Teiega juba vaielda ei saa, sest Teie ei võta asju sugugi nii, nagu nad on, ühelt poolt seletate Teie, et minu allkiri on keskseltsi lepingul, aga sealsamas räägite, et mina veski möldrile välja olen rentinud. (K. Tonkman, põl: Kuidas Teie teise isiku varandust rendite kolmandale? Kui Teie oma allkirja ei tunnista, mida siis veel tunnistate?) Minu allkiri on keskseltsi lepingu peal, ja see on täiesti õige, et keskselts sai seekord rendilepingu Jänedal majapidamise peale ühes veskiga. (K. Tonkman, põl: Kuid ometi veskit üle ei andnud. Vahelhüüded.)

Juhataja **A. Rei**: Palun kõnelejat mitte segada, vaid järjekorras sõna võtta.

A. Kerem (rhv): Kõige selle juurde võiksin ma ainult üht soovitada ja nimelt seda, et keskselts oleks võinud 1924. a. sama tark olla, kui tänapäev, siis ei oleks ta sellele rumalale lepingule alla kirjutanud. Kuid kas olen mina süüdi, et sellele alla kirjutati? (J. Holberg, põl: Ja-jah, ministeeriumil tuleb veel keskseltsile kahjutasu maksta.) Ja advokaadi tasu saate omale. (M. Martinson, põl: Kuidas on lood Kasaritsa mõisas rahvaerakonna agitaatoriga?) Viimati ütlete veel, et mina selles süüdi olen, kui ma ei ole osanud seda tööd, mis teie mees halvasti teinud, paremaks ümber teha. Mina ei ole igatahes teie tegude eest vastutav. Siis lasi härra Tonkman oma kõnes lendu ühe lause, vaadake, põllutöoministeerium sõlmib lepinguid ühelt poolt ja teiselt poolt annavad tema kõrgemad ametnikud lubadusi. Siin on härra Tonkman vähe aastates eksinud. — Lubadused kuuluvad sinna ajajärku, kus veel kavatsust ei olnud kooli Jänedale paigutada. Järelikult sarnastes ametnikkude lubadustes ei ole midagi erilist. Sel ajal, kui ametnik möldrile ütles, et temal kui veski vanal pidajal ei ole mingisugust kartust, et teda kohapealt võidakse kõrvaldada, ei olnud kellegil aimu, et keskselts tahab Jänedal mõisa põllutöökooli üle viia. Hiljem aga, kui keskselts Jänedal mõisa asus, muutusid muidugi olukorrad ja peeti soovitavaks, et ka veski rendiobjekti sees oleks. Kui see siis rendiobjekti sisse viidi ja teatava tingimusega, et lubadused, mis 1919. a. antud, ei likvideeritaks ja need, kes lubadusi seekord õigetena võtsid, kahju ei kannataks, siis arvan mina, et siin kuidagi uisa-päisa ei talitatud, nagu härra Tonkman püüab oma sõnades väljendada, vaid nii peaks ka edaspidi toimetatama. Teiseks tõi härra Tonkman ette, et ma olla seal käinud ja rääkinud, et

võiks vesiratta või turbiini üles seada, millega elektrit koolile muretseda, siis võin härra Tonkman'ile niipalju öelda, et ma neid sõnu ei salga, ega tagasi ei aja, mis ma öelnud olen, kuid igal juhtumisel ei olnud minu arvamine sarnane, nagu Teie siin ette kandsite. Mina tähendasin kohe, kas vett küllalt ühele kui teisele vesirattale jätkub ja kui Teie, härra Tonkman, seda nimetasite, et jätkub, siis tähendasin, et minu arusaamise järgi sarnasel korral turbiini ehitada võiks, kuid ütlesin teile kohe, et mina saadan siiski eriteadlased kohale, sest mina ei hakka niisuguseid asju ise otsustama, kus mina kitskärneriks võiksin olla, ja lasen järele vaadata, kas praktiline on turbiini ehitada või mitte. Ja kui see nii on, et veskil vett küllalt on, mis võis minul siis selle vastu olla, kui teie siia ühe turbiini üles panete ja võisin teile julgustavalt lisaks tähendada, et ministeerium tahab tarvilikul korral toetussummasid leida ja leiab ka neid, et teie kiirelt selle turbiini üles panna saate. Aga eriteadlased asja läbi vaadates leidsid, et uue turbiini ülesseadmisega vana veski sulguda tuleb.

Vaadake, härra Tonkman, kui lugu nii oli, et uue turbiini ülesehitamisega vana veski sulguda tuli, vaadake, siis ei olnud minu nõusolek saadaval. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Nüüd meie peame siin teistele selgeks tegema, et turbiini ehitamine on kasulik. Mina ütlen, et see ei ole kasulik. (J. Holberg, põl: Teid ei ole õieti informeeritud.) No muidugi, kui mina ei usuks neid, kes veesaja hästi tunnevad. Ma usun, et härra Holberg oskab võib olla paragrahve hästi ritta seada, aga vesirattaid üles seada, mina ei usu, et Teie seda oskate. Ja kui mina käiksin Teie nõuande järgi, no siis oleksin mina varsti jännis samuti, kui keskselts Jäneda majapidamisega.

Lõpuks võiksin ainult niipalju öelda, et Jäneda majapidamine, kui ma suvel seal käisin, näitas teatavaid paranemise tunnemärke. Ja vaadake, rkl. Tonkman, laenuandmise tingimised on sellega käsikäes ka paranenud; viimaste laenude juures ei ole käsipantisid enam nõutud, on harilikus korras laene antud. Mina arvan, et loogiline inimene võib ainult nii tegutseda. Kui teie teistsugust tegevust minust olete oodanud, siis ütlen mina, et teie olete minus eksinud.

Juhataja **A. Rei**: Koosolek on kestnud üle 2 tunni. Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.35 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.55 minutit.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**.

Juhataja **A. Rei**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

L. Johanson (stp): Käesoleva päevakorra-punkti all ütles Riigikogu sekretäär härra Holberg, et tema parandavat Riigikogu liikmete stenogramme, muutvat neid ja tõmbavat maha isegi terved leheküljed. Kui see nõnda on, siis on see lubamatu talitus. Ei ole keegi pannud Riigikogu sekretäri peale tsensori kohuseid, ja ei ole ühelgi Riigikogu sekretäril õigust Riigikogu liikmete stenogramme muuta. Stenogrammid on puudulikud, see on arusaadav, aga stenogramme parandavad Riigikogu liikmed ise. Kui aga sekretäär märkab, et on mõni parandus tehtud, mille vastu võib vaielda, siis teeb ta selle teatavaks Riigikogu liikmele, võib sarnasel korral asjast teatada Riigikogu juhatusele või vanematekogule, aga omavoliliselt hakata Riigikogu liikmete stenogramme muutama, on täiesti lubamatu ja peab otse imestama, kuidas Riigikogu sekretäär julgeb sarnaseid avaldusi tegema hakata. See on kuulmata skandaal. Härra Laarman võib „Kaja“ veergudel Riigikogu liikmete kõnesid muuta, see on tema eraasi, aga siin ei tohi Riigikogu sekretäär tulla ja öelda, et tema muudab Riigikogu liikmete stenogramme. Kui Teie peaksite ühtki minu rida muutma ilma minu teadmata, siis vaadake, missugused tagajärjed sel on.

J. Holberg (põl): Ma luban endale Riigikogu liikmetele mõned paragrahvid Riigikogu kodukorrast ette lugeda. Nimelt öeldakse § 108-das, et: „Riigikogu protokollid kirjutatakse Riigikogu sekretäri või tema abi juhatusele ja vastutusel“. Edasi ütleb § 109. teine lõige: „Riigikogu liikmed võivad ühe nädala jooksul oma kõnede stenogrammid läbi vaadata ja neis vastavaid parandusi teha. Parandused ei või aga koosolekul ettekantud mõtetest lahku minna“. Edasi ütleb § 110: „Riigikogu sekretäär valvab täieliku ja otsuste protokollide õige paranduse järele“. (O. Gustavson, stp: Otsuste protokollid on iseasi. Hulgalised vahelhüüded. Juhataja helistab.) Edasi: „Protokollid parandusel tekkinud arusaamatused otsustab Riigikogu juhatuse ettepanekul vanematekogu või viimase ettepanekul Riigikogu“. (L. Johanson, stp: Teie valvake, aga ärge ümber tehke!) Edasi kuidas on toimitud sel juhtumisel, kui keegi Riigikogu

liige parandab oma stenogrammi ja sootu teist asja peale kirjutab. Siis teeb Riigikogu sekretäär ääre peale märkuse: „Jääb endine maksma“. Ja igal Riigikogu liikmel on õigus pärast protesteerida, aga senni ei ole keegi sarnaste märkuste vastu protesteerinud. (L. Johanson, stp: Mis märkustetegija Teie olete!) Ma lugesin Teile ka ette, et keegi ei saa ... (L. Johanson, stp: Sekretäär ei tohi nii seletada, nagu Teie praegu seletate!) No miks ma ei tohi, kas Teil on ükski seletamiste monopool. (L. Johanson, stp: See on valesti seletatud!) Asjaolu on niisugune, et ei saa lubada, näiteks mitu juhtumist on rkl. Gustavson'i poolt ette tulnud, et kirjutatakse pärast Riigikogu liikmete kohta sootu teisi asju, mida ei ole räägitud. (L. Johanson, stp: Kust Teie seda teate?) Ma näen seda, mis on trükitud, trükk on ikka alus, ega keegi ei või midagi välja mõelda. (L. Johanson, stp: See võib ka ebaõige olla.) On juhtumisi olnud, kus on pärast kirjutatud sootu teisi asju Riigikogu liikmete kohta, mis ei ole üks raas ühtlane sellega, mis on trükitud. Sarnasel juhtumisel tehakse märkus, et „Endine jääb maksma“ ... (L. Johanson, stp: Teie valvake ainult, aga ärge parandage.) ... muidu tuleb niisugune seisukord, et räägitakse ühte ja ... (L. Johanson, stp: Teie hoidke oma näpud protokollist eemal.) Kantselai juhib teie tähelepanu selle peale, sest ega siis sekretääri kohus ei ole igakord Riigikogu liikmete juurde tulla ja öelda, et vaadake, teil on siin teine mõte sisse pandud. Asjaolu on ikka niisugune, et ei saa lubada, kui räägitakse ühte ja pärast kellegi isiku kohta kirjutatakse teist. (Hulgalised vahelhüüded pahemalt poolt.) Härra Gustavson, ega mina ei ole midagi ümber kirjutanud. (K. Ipsberg, põl: Küll on aga imelikud lood. — L. Johanson, stp: Jah, on imelikud, nagu „Atlanta.“) Ma pean härra Johanson'ile ütleva, et Teie parandate päris õieti, Teie midagi juurde ei kirjuta, ja sellepärast ei ole Teiega niisuguseid sekeldusi olnud. Aga härra Gustavson'il on sellel alal endiste sekretääridega sekeldusi olnud.

Nüüd, lugupeetud Riigikogu liikmed, lähen ma päevakorra-punkti juurde, nimelt selle juurde, mis Jäneda mõisa, Jäneda põllutöökooli ja ühenduses sellega Vanaveski loosse puutub. Mina pean isiklikult ütleva, et mina ei ole tahtnud seda asja tuua kõnetoolile, ei ole tahtnud seda asja kiskuda ajaleheveergudele, ega ole ka ajaleheveergudel sellest kirjutanud. Kesksele on meelega hoidnud, et seda asja niisugusele pinnale ei asetataks. See on liht tsiviilvahekord ja seda saab lahendada. Üks lepingupool on põllutöoministeerium ja teine pool — keskselts. Täiesti tsiviilvahekorrad ja

neid saab lahendada. Aga et endine põllutöominister härra Kerem selle asja välja tõi ja selle üle on räägitud kahel arupärimis-koosolekul, läinud neljapäeval ja täna, ja on seda kujutatud teatud värvides, siis loen oma kohuseks seda asja ka teisest küljest valgustada. Asjalugu on järgmine. Rendilepingu nr. 3 alusel, mis on sõlmitud 1924. a. ja kinnitatud 12. jaanuaril 1924. a. ning kannab allkirja „Põllutöominister A. Kerem.“, selle lepingu alusel andis põllutöoministeerium, kui Jäneda mõisa omanik, nimelt § 1. on maha tehtud, et põllutöoministeerium annab Ambla vallas asuvast riigimõisast välja planeeritud need ja need krundid 12 aasta peale rendile, nimelt 1923. a. kuni 1935. aastani. Lisaks on nimekiri juurde pandud ja seal on ka hooned ära tähendatud, kus on öeldud, et ettevõtete sekka kuuluvad endine meierei, mis praegu ei tööta, vana viinavabrik ning vana veski. Kõik teised objektid andis põllutöoministeerium üle, aga imelikul viisil ei andnud ta üle vana veskit. On küll tehtud üks akt, kus öeldakse, et veejõud on üle antud, aga veskit ennast ja hooneid ei ole üle antud, Peale selle on rendilepingusse sisse võetud üks väga isearalik punkt, mis iseloomustab, kuidas põllutöoministeerium on talitanud. (K. Virma, stp: Kes lepingu alla kirjutab?) Härra Virma, ma tulen ka selle juurde, kuidas selle allakirjutamisega lugu oli. Lugu on nii, et 36-es punkt ütleb, et juhtumisel, kui rentnikuna keskselts soovib ...*) Selle kohustuse on keskselts oma peale võtnud. Ma ütlen härra Virma'le, et põllutöoministeerium on selles suhtes väga iverseis toiminud. Tema on kogu aja keskseltsile peale sundinud, et teie härra Valdman'iga kokku leppima peate, on isegi ähvarduskirja saatnud, kus ta ütleb, et kui Teie härra Valdman'iga kokku ei lepi, siis meie võime Teie käest selle veski ära võtta ühes maaga ja välja planeerida. Siin on ka võetud rendilepingusse § 1. juurde märkus sisse, et Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal võib rendialust maad vähendada. See tähendab, põllutöoministeerium on juba ennast garanteerinud niisuguse märkusega, mis harilikult teiste eraisikute vahel sõlmitud lepingutesse sisse ei võeta. Ja mul on juhus olnud põllutöoministeeriumiga ennem juba sõlmida sarnaseid lepinguid, ja seal ei ole niisugust punkti sisse võetud, et põllutöoministeerium võiks rendiobjekti vähendada. Kes asja tunneb, see teab, et rentnikul on siis alaline kartus, et temalt võidakse maad ära võtta.

Mis puutub sellesse, et lepingus on § 36, mis härra Valdman'i suhtes keskseltsile kohustused peale paneb, siis peab tähendama, et põllutöoministeerium on seda poolvägisi peale sundinud, ta on ähvardanud, et meie ei anna

*) Lause lõpetamata.

teile maad. Uskudes, et põllutöoministeerium kui riiklik asutus ainult üldistes huvides talitab, on agronoomid ilma juristideta sellele lepingule alla kirjutanud ja need kohustused oma peale võtnud. Ja peab tähendama, et keskselts kõigi raskuste peale vaatamata ei ole ära öelnud selle paragrahvi täitmise eest. Mis edasi puutub, siis mina arvan, et keskseltsil on alati õigus lepingu täitmist nõuda § 1. alusel. Meie oleme kinnitanud, et meie täidame oma kohustusi ja maksame härra Valdman'ile õiglase hindamise järgi kõik kulud välja, mis ta sinna sisse on pannud. Aga siin lähebki meil see seletus lahku põllutöoministeeriumiga. Põllutöoministeerium seletab, et meie peame olema ka Valdman'iga vahekorras. Aga kes jurist on, see saab aru, et rentnikul ei ole õigust kellegi kolmanda isiku vastu, vaid ainult rendileandja vastu. Ja kui nüüd põllutöoministeerium ütleb, et olge head, tõstke Valdman välja, siis ei ole meil mingit alust väljatõstmiseks. Ja põllutöoministeerium ise seda ka ei tee. Seleta see asi juriskonsultile ära, tema on nõus, aga kui see asi läheb otsustavate võimude kätte, siis on segadus. Minki isegi niikaugele, et öeldi, härra Valdman on mõisa päraltolemine. Et teie peate teda ka niikaua pidama kui teie mõisat peate. Kes nüüd vähegi järele mõtleb, see saab aru, et praegusel ajal ei saa inimene mõisa päraltolemine olla, ainult teoorjuse ajal olid orjad mõisa päraltolemised.

Edasi mis puutub sellesse väljamaksu summasse, siin on ka põllutöoministeeriumi ametnikud rõhutanud, et olge head, makske härra Valdman'ile välja, mis tema on sinna sisse kulutanud. Meie ütleme, et meie maksame heameelega, aga ainult põllutöoministeeriumi kätte, sest et meie härra Valdman'iga mingisugusesse vahekorda ei saa astuda. Andke meile rendiobjekt kätte? Miks Teie rendilepingut ei täida? Ja selles lähebki meil see asi põllutöoministeeriumiga lahku. Põllutöoministeerium ütleb, et härra Valdman on alarentnik, aga tegelikult ta seda ei ole. Ja nüüd tuleb niisugune seisukord välja, et põllutöoministeerium on selle objekti omanik, seal istub härra Valdman sees, ja keskselts maksab renti ja on isegi maamaksud selle maa-ala pealt maksnud. (M. Laarman, põl: Kas need arvud olid õiged, mis härra Gustavson ette tõi?) Sealjuures ma peatun veel, sest need ei vasta tõele. Edasi oleme meie põllutöoministeeriumile öelnud, et teie ei pruugi karta, et meie ei jõua seda summat välja maksta. Sest kui meie ei peaks seda summat põllutöoministeeriumile välja maksma, siis temal on lepingu põhjal õigus öelda, et meie oleme lepingut rikkunud ja võib selle maa meie käest ära võtta. Nii et meie peame ise oma huvides katsuma seda välja

maksta. Mis selle summasse puutub, siis peab tähendama, et meil lahkuminekuid on härra Valdman'iga, kes selle sissesade on teinud, 500.000 marga suuruses. Härra Valdman põhjendab oma hinda ühe põllutöoministeeriumi hindamise peale, ja põllutöoministeerium on sellel ajal hinnanud 2.300.000 peale. Keskseltsi hindamine on aga 1.900.000.— ja välja tuleks maksta 1½ miljonit. Meie oma õiglase ja vähema hindamisega kaudselt kaitseme ka riigi huvisid. Sest kui meie maksame suurema summa välja, siis on meil õigus 12 aasta pärast seda summat põllutöoministeeriumilt tagasi saada, kui meie ära läheme. Aga millegi pärast põllutöoministeerium pooldab seda kõrgemat hindamist paremini kui amat. Ja mina ütlen, et keskselts ei ole ka kangekaelne olnud, ja ei või öelda, et ta ei oleks tahtnud härra Valdman'iga kokku levida. Ta on seda teha tahtnud ja on isegi vahekohut pakkunud, aga kui teine pool midagi vastu ei võta, siis ei saa keskselts ka midagi teha, ja kolm aastat seisab nüüd rendiobjekt kolmanda isiku käes, ja põllutöoministeerium rendilepingut ei täida. Nüüd on see asi niikaugele läinud, et põllutöoministeeriumi maakorralduse peavalitsuse juhataja on teinud korralduse, et märtsikuu alguses rendiobjekt ringkonnaalitsejale üle antaks. See tähendab, veski vähemalt antaks kätte põllutöoministeeriumile. Siis, kas ministeerium annab tema keskseltsile üle või mitte, see on alles muidugi teadmata, ja meie kohus on siis § 36. täita. Seda meie oleme lubanud ja seda ka täidame.

Edasi tähendati siin nende rendiandmete kohta, mis „Vaba Maast“ ette loeti. Siin peab ütleva, et need tõeludele ei vasta. Kõigepealt peab tähendama, et elektri hinnas on meil arvamised väga suurelt lahku läinud. Nimelt selle elektrisissesade juures on kõik muu, peale veejõu, sissesade, montaash, montöör keskseltsi oma, ja rentnik Valdman'i oma on ainult turbiin ja rihm. Tema tõmbab selle rihma dünamo peale ja tahab siis kilovatt-tunnist saada 10 marka. Alguses nõudis ta isegi 25 marka, siis 20, siis 15 ja nüüd viimaks 10 marka. Seltsi esitajad on järele kalkuleerinud, on põlevkivitööstuse juhatausega rääkinud, ja see on öelnud, et oleks suur hind, kui kilovatt-tund 5 marka maksaks. Siit tulevad need suured vahed, et üks pool hindab nii kõrgelt, ja kui neid kõrgeid hindu arvesse võtta, siis tulebki 200.000 marka seda renti.

Mis sellesse puutub, et härra Valdman oleks andnud elektrit keskseltsile ja koolile, siis see ei vasta tõele. Keskselts on saanud 1923.—1924. aastal ainult umbes 1000 kilovatti, kõige rohkem 2000 kilovatti elektrit. (K. Virma, stp: Kilovatt-tundi.) Ma tehniliselt asja niihästi ei

tunne, arvan et inimesed ka sellest aru saavad. See tähendab, meie hindamisejärgi oleks härra Valdman 10.000 eest andnud. 1925./26. aastal, see tähendab, tänavu sügisel ei ole ta rohkem andnud, kui 1000 kilovatt-tundi. See summa on väikene võrreldes sellega, mis meie põllutööministeeriumile renti peame maksma. Edasi tähendati veel, et pais olevat ehitatud veski-rentniku poolt. See käib ainult kaitsevalli kohta. Siin seletati, et kaitsevall olevat ehitatud 3 aasta jooksul, järelikult peab selle hinna ära tasuma. Aga tegelikult kasvavad selle kaitsevalli peal reeaisa jämedused puud, ja minu teada ei kasva need puud meie oludes kolme aastaga nii jämedaks. (J. Hünerson, põl: Kikajonipuu kasvab ühe ööga.) Edasi peab tähendama, et kaitsevalli on härra Valdman parandanud. Ta on endise omaniku ajal ehitatud ja läinud maksma 250.000 marka. Edasi, mis puutub paisu ehitamisesse, siis ei ole seal praegune veskikasutaja muud teinud, kui on sillavahele põranda alla teinud betoonist ja sillale värvavad ette pannud. Selle eest on selts temale valmis maksma 100.000 marka. Edasi tooksin ette iseloomustamiseks, et aiaharimise ja õunapuude istutamise arvesse on võetud ka sõnnikuhind ja sõnniku iganemise aeg. Peab tähendama, et amortiseerimiseks on väga pikk aeg võetud ja sõnnik tegelikult niikaua vastu ei pea. (J. Hünerson, põl: Oleks huvitav kuulda, mitu aastat sõnnik seal vastu lööb.) Seda võib täpselt öelda — neli aastat. (J. Hünerson, põl: Mis looma sõnnik see on?) Ei, amortiseerimiseks on võetud 45 aastat. (J. Hünerson, põl: Tohoo!) Siin on nii öeldud: on asutatud uus viljapuuaiad 35 noore õunapuuga. Õunapuude istutamine, õunapuud ja amortisatsioon — 45 aastat. (J. Hünerson, põl: Siis on puud ka, ega sõnnik üksi ei ole.) See on tsiviilvahekord ja seda küsimust ei oleks sugugi tarvis olnud siin üles tõsta, aga et see on endise härra põllutööministri poolt tehtud, siis lugesin oma kohuseks teatada, kuidas lugu tõesti on.

Juhataja **A. Rei**: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Piiskar'il.

J. Piiskar (stp): Riigikogu sekretäri härra Holberg'i seletuse kohta Riigikogu protokollide parandamise ja kinnitamise suhtes on mul faktilise märkusena tähendada järgmist:

Härra Holberg'i poolt ettetoodud parandusviis ei ole üldiselt tarvilikul, mina kuulsin sellest täna esimest korda. Parandused ja arusaamatused lahendab harilikult sekretäär või tema ülesandel kantselei, kõnelejatega läbi rääkides, enne protokollile alla kirjutamist.

Minu Riigikogu juhatuses oleku kestel ei ole ühegi sekretäri poolt ühtki arusaamatust Riigikogu juhatuses ega tema ettepanekul vanematekogus arutamisel olnud.

Riigikogu kodukorra § 110-da 4-dast lõikest on aru saadud nii, et sekretäriil pole õigust teha mingisuguseid parandusi, vaid kui kõneleja ise, sekretäri ettepanekul, nõus ei ole tarvilikku parandust tegema, siis sekretäär küsimuse lahendamise eest kodukorra § 110-das ettenähtud korras peab hoolitsema. (A. Jürman, põl: Kes seda niiviisi seletab?) Nii olen mina talitanud ja nii on talitanud ka teised sekretärid. Sarnast talitusviisi, nagu härra Holberg seletas, ei ole juhatuses poolt kunagi maksma pandud ega ka sekretäridele teatavaks tehtud.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed. Meie põllutöökoolide asi on Eesti põllumeeste seltsidel alati südame peal olnud, sellepärast et enne riiki omalt poolt põllutöökoolide asutamist Eestis ainult ei toetanud, vaid seda igatepidi tagasi hoidis. Nõnda teame ka, et Vene riigi ajal ainult üks põllutöökool Eestis võis tekkida ja sedagi ainult viimastel aastatel. Pärast seda, kui Vene riigivõim kokku varises ja vabamad tuuled puhuma hakkasid, tärkas Eesti põllutööseltsidel rohkem lootust põllutöökoolide avamiseks ja ellukutsumiseks. Kuigi raske okupatsiooniaeg iseenesest nende viljakaks tegevuseks soodne ei olnud, püüdis siiski põllumeeste keskselts põllutöökoole ellu kutsuda. Tallinnas asutati üks põllutöökool, mis pärast ümber muudeti Põhja-Eesti põllutöökeskkooliks. Selle kooli elulugu on õige keeruline ja raske. Raske oli ta alguses ja raske on ta ka nüüd. On mitmel puhul nii täna kui ka läinud neljapäeval püütud asja nõnda kujutada; nagu oleks Põhja-Eesti põllutöökeskkooli asutaja ja ellukutsuja — põllumeeste keskselts — selles eriti süüdi, et see kool ja kooliga ühenduses olev majapidamine halval järjel on olnud. Sellepärast on siin nüüd tekkinud vaidlused. Ühelt poolt püütakse nende poolt, kes selle kooli elulugu tunnevad ja tema tegevusest ning juhtimisest osa võtavad, tõsist asjaolu valgustada, tõendades, et pearaskused on meie põllumajandusliku keskvalitsuse ja selle juhi juures, kuna teiselt poolt püütakse asja nõnda kujutada, nagu oleks süüdi ainult kooli ülevalpidaja põllumeeste keskselts ja tema tegelased. Igatahes peab ütleva, et see viimane siht ja püüe tõesti liialdatud ja sihilik on ja kuidagi viisi tõeloludele ei vasta. Lubatagu minule sellepärast seda küsimust veel puudutada ja valgustada, kuna minul põllumeeste keskseltsis töötades kokkupuutumist on olnud Põhja-Eesti põllutöökeskkooli tegevuse kor-

raldamisega, seda enam, et ma paar viimast aastat selle kooli hoolekogu liige olen. Praeguse põllumeeste keskseltsi ja Põhja-Eesti põllutöökeskkooli vahekord ei ole õieti rohkem kestnud, kui kaks aastat, vähemalt minu otsekohene tutvus selle kooliga ei ulatu kaugemale. On tarvis meelde tuletada, et meil oli Eestis ennemalt mitte üks põllumeeste keskselts, vaid kaks, ja et just Põhja-Eesti põllumeeste keskselts oli selle põllutöökeskkooli asutaja ja ellukutsuja, samuti selle kooli üleviija Jäned mõisa, viimase esialgne rentija ning kooli juhataja. Niipalju, kui minul sellest ajajärgust, millal Põhja-Eesti põllumeeste keskselts Jäned kooli ja majapidamist juhtis, teada on, võin öelda, et sel ajal selle kooli üleviimine ja mõisa majapidamise ülevõtmine ja sisseseadmine Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsil sündis õige suures kontaktis ja õige lähedas koostöötamises otsekohe põllutöoministeeriumiga, ja põllutöö-kooli kuratooriumis, kes sel ajal asja tegelik lahendaja oli, on minu teadmiste järgi õige mitu põllutöoministeeriumi kõrgemat ametnikku olnud, vististi pool kuratooriumi liikmetest, võib olla, isegi üle poole. Selle asjaoluga tuleb küll seletada, et Jänedal esimestel aastatel põllumeeste keskseltsi käes olles, vahekord Põhja-Eesti põllumeeste keskseltsi ja põllutöoministeeriumi vahel kuigi selge ega välja arenenud ei olnud, sest needsamad isikud, kes põllutöoministeeriumi esitasid põllumeeste keskseltsi vastu, kellega tuli põllutöoministeeriumis asju ajada, needsamad olid ka teisel poolt isikud, kes õieti vormiliselt keskseltsi esitajad põllutöoministeeriumi ees olid. Nõnda siis ühed ja samad isikud mõlemal pool, nii vähemalt pooled olid seal niisugused, võib olla, isegi üle poole, ma täpselt ei tea seda asja. See asjaolu tekitas niisuguse vahekorra, et põllumeeste keskselts terve selle kooli asja jättis rohkem ministeeriumi tegelaste kätte, et ta tõesti, nii öelda, suure usaldusega asjale vastu läks ja omalt poolt kõiki asju täpisealt järele ei arvanud ega kontroleerinud. Selles asjas, ma ütlen, võib keskseltsile teatavaid etteheiteid teha, et ta suurema usaldusega ministeeriumile, kui tema tegelased väärt olid, vastu läks, ja kooli otsekohese asjaajamise nende kätte andis. Selle usalduse tagajärjeks oli eriti ka see, et kooli juhatajaks pandi üks ministeeriumi ametnik, keda keskseltsi tegelastest vast mõni üksik tundis, kes aga suuremale hulgale neist tundmata oli. Tema omadused ja tööjõud pidid erilisel tuntuks olema ministeeriumile. Kuid peab ütleva, et selle koolijuhataja ametissepanemiseks koolil iseäralikult kuidagi õnne ei olnud, vaid õieti suur õnnetus. Ma ei saa öelda, et koolijuhataja kooli kui õppeasutuse asju eriliselt halvasti oleks ajanud, vaid kooliasjade eest

hoolitses ta võrdlemisi hästi. Vähe tähelepanu ja jõudu pühendas ta Jäned põllumajapidamisele ja sellest tuleb ühte põhjust otsida, mis pärast Jäned põllumajapidamine esimesel aastatel õige nõrk oli ja jalgu alla ei saanud. Ma ei ütle, et see ainukene põhjus oleks, vaid on ka teisi põhjusi. Üks peapõhjus on see, et põllumeeste keskselts Jäned majapidamise algusest peale üle võttis nõrga kapitaali jõuga, et tema ei saanud ega suutnud Jänedale tarvilikul määral inventaari muretseda, nõnda et oleks nii elus kui ka eluta inventaari hulk vastanud majapidamise maa-alale, ja selle tagajärjeks oli see, et vara ja jõudu, mis selle maa sees oli, ei saadud ära kasutada. Sellepärast näeme, et majapidamine kuigi häid tagajärgi ei andnud esimesel ja teisel aastal, iseäranis 1923. a., kui vihmase suve tõttu suur ikaldusaasta oli, siis pole imeks panna, et Jänedal oli tööjõudu vähe, kapitaali oli vähe, ei saadud vilja ära koristada, hein mädanes ja saak oli viimase võimaluseni kehv. Sellepärast ei ole ka imeks panna kui suurelt osalt see tõsi on, mis siin härra Gustavson ette tõi hindamisest Jäned majapidamise seisukorrast 1924. a. kevadel, kui seal on üles loetud, et salved on tühjad olnud, palgad maksmata ja üks ja teine häda, suur sõnnikuhoiuruum kui tiik vett täis, sõnnikut seal sees vähe jne. See kõik tuli sellest, et loomi oli vähe ja ei saadud majapidamist küllalt kasulikult tööle panna, et ka seal muuhulgas ühe tähtsama majapidamise saaduse, sõnniku tootmisel väike oli, et sõnnikuruumis peale vee muud midagi ei olnud, vaadake, see on kõik arusaadav, kui asjast tahetakse aru saada ja kui seda lugu ilma siia- ja sinnapoole venitamata õiglaselt vaadelda. Nüüd peab aga ütleva, et see viga ja nimelt kapitaali puudus, mis sel ajal majapidamisesse sisse jäi, et see ennast järjest tunda on andnud ja õige valusasti kätte maksnud on. Kuid ma ütlen, kui tahetakse etteheidete peale välja minna, siis ma arvan, peaks neid mõlemale poolele tegema, ühelt poolt keskseltsile, et ta ei jõudnud küllaldaselt inventaari majapidamiseks muretseda, teiselt poolt minu arusaamise järgi ka ministeeriumile, kelle tegelastel majapidamise seisukord hästi teada oli ja suuremalt osalt nende mõlema juhtimisel oli, sest majapidamine oli juhataja ja kuratooriumi juhtimisel ja ka nende juhtivate jõudude käes, kes sel ajal ministeeriumis olid.

Lugupeetud endine põllutöominister härra Kerem on nüüd mitu korda tähendanud põllumeeste poole pöörates, et vaadake, enne mind oli põllutöoministeeriumi juhtimas teie mees. Kui teie mind hukka mõistate ja etteheiteid teete, siis tehke seda ka oma mehele. Teie teate aga seda lugu väga hästi, et meie meest ei ole

senni põllutööministeeriumi lastud, ei tahetud lasta, aga ma usun muidugi kindlasti, et ta kunagi sinna saab. Teil ei pruugi sugugi imestavat nägu teha, teie teate väga hästi, kes oli ministriks ja mõtlete seega endist ministrit härra Rostfeld'i. Seda teame meie mõlemad. Tema oli hoopis teise erakonna mees: kui ta nädal või kaks enne põllutööministri kohalt lahkumist astus põllumeeste erakonda, kas see on siis põhjuseks, et ta nii ja nii mitu aastat meie mees on olnud. Härra Kerem, kui Teie tuleksite põllumeeste erakonda, kui see läbi viidav oleks Teie ja meie vahel, siis kõiki seda, mis Teie enne, kui rahvaerakondlane tegite, ei või meie Teile andeks anda, vaid ikka ütleme, et rahvaerakondlasena tegi ta seda ja seda, meie ise peame oma arved puhtad. Siis Teie näete, et ei maksa öelda, et härra Rostfeldt meie mees oli. (A. Kerem, rhv: Aga Raamot oli Teie mees.) Härra Raamot, — Teie teate, mis ameti peal härra Raamot oli, teate seda eriliselt hästi. Härra Raamot, peale selle, kui ta selle mõisa üle andis, mingit mõju avaldada ei saanud; siiski ei tea, härra Raamot üleandmise juures ei olnudki, tema ei olnud veel ministeeriumis sel ajal. Ta sai sinna alles pärast. Võin ainult ühte öelda, et tema oli maakorralduse peavalitsuse juhataja ja kui ta selle objekti keskseltsile üle andis, siis oli see kõik, aga põllutöökooli ja põllutöökooli majapidamise hoolitsemisega — sellega ei olnud temal midagi tegemist. (A. Kerem, rhv: Härra Tonkman'i kõne järgi pidin mina selles süüdi olema.) Ega kõik asjad selle ajajärgu kohta ei käi, on ka teisi asju, mis teise ajajärku käivad. Härra Kerem, seal on meil niisugused jäädavad mälestused, neid ei saa keegi kustutada, ma viibin aga esialgu selle ajajärgu juures, asjalugu on nõnda, et ma tahaksin üldiselt öelda, et ega siis üksi ühe ministri teha see kõik seal ei olnud, ei härra Rostfeldt'i teha see üksi ei olnud, mis selles vahekorras ilmsiks on tulnud põllutööministri ja põllumeeste keskseltsi vahel. Vaid mina ütlen, siin on juhus ära märkida, et vaadake, kõige selle vahekorra juures ja teatavate informatsioonide juures, mis põllutööministrile antud, on süüdi põllutööministeeriumi muudki tegelased. Meie teame, et seda on siin majas mitu korda nii selgesti kvalifitseeritud, et põllutööministeeriumis olla uksehoidjast kunni ministri teataval viisil organiseeritud jne. Ja see kõik omajagu on selle juures end väljendanud ja selle süsteemi tagajärjel ka teisejärgu juhid on ennast maksuma pannud sellesama põllumeeste keskseltsi vastu, sellepärast on selle töö tagajärjed nii väiksed, tihtipeale nii väga väiksed olnud, ja keskseltsil on tegevus väga raske olnud, sellega tuleb ka seletada, et raske oli selle mõisa hoonete ehitamine põllu-

töökooli otstarbeks. Ümberehitamise tööd on mitmeti iseloomustatud. On näidatud, kui vigaselt, kui halvasti see kõik on tehtud, et see on isegi nii halvasti tehtud, et kooliarst läinud aastal mitmele õpilasele eluruumid elamiseks kõlbmatuks tunnistas ja kinni pitseeris, ja ka muidu on tarvis seal ümberehitusi ette võtta. Hoonetele on käsn sisse löönud, mis hooned osakaupa ära söi. (Vahelhüüe.) No jah, vaadake, mis sinna parata saab, et terve selle chituse ja toimetuse juhtimise juures oli põllutööministeerium ja tema ametnik. (A. Kerem, rhv: Mitte mina.) Ma ei räägi, et Teie sel ajajärgul oleksite olnud. Ja kui meie nüüd leiame, et see kõik ei ole hästi toimetatud, olgu selles süüdi kes tahes, kuid kõige vähem süüdi on selles põllumeeste keskselts, tema usaldas põllutööministeeriumi tegelasi sellepärast, et ta heas usus oli nendest. Põllumeeste keskselts ei oleks pidanud neid niipalju usaldama. Täie hingega on mõned olnud selle asja juures. Kui meie vaatame nende tööd ja tegevust ja selle tagajärg on see halb ehitus, ja need tingimused on seal ka koolile palju raskusi toonud. Aga igitahes peab ütleva, et põllumeeste keskselts nende nähtuste eest kõige vähem võib kõlblikult vasturav olla. Nüüd edasi, selle peale ma olen juba tähendanud, mispärast põllumajapidamine, eriti Jänedal, halvasti läks, et ta algas nõrga kapitaaliga. Kui nüüd on keskseltsi tegelaste juures ärevust märgata, ja neil on tõesti asja ja põhjust teha etteheiteid, et see asutus, mille ülesanne on põllutöökooli eest hoolitsemine, et see omalt poolt, kui temal võimalus on laenu anda, et ta seda peaks tegema. Küsimus terve Jänedal põllutöökooli ümber on kõik sellele alusele viidud, minu arust oli algul laiemalt mõeldud, kuid mingisugused vahelhüüded siin on teinud, et meil nüüd Jänedaga hakati üksi tegemist tegema. Kui meie võtaksime teisi põllutöökoole, ega need Jänedal põllutöökoolist palju lahku ei lähe. See ütlemata hea tahtmine midagi ära teha, korda saata, teiselt poolt kapitaali puudus, kolmandalt poolt vastutulematus põllutööministeeriumi poolt, endine põllutööminister härra Kerem raputab küll pead, võib olla rahvaesitus oleks pidanud ka rohkem tegema, peab ütleva, et ministril pidi olema selles asjas palju rohkem initsiatiivi. Aga siiski pean ütleva, et põllutööministril oleks pidanud palju rohkem initsiatiivi olema. Rahvaesitus on juba niisugune, et ta katsub aga maha kärpida, kui vähegi võimalik, aga kui minister hoogsalt vastu raiub, siis annab ka rahvaesitus rohkem järele. Sama nähtus tuleb ilmsiks ka teiste põllutöökoolide majapidamise juures, et nad nõrga inventaariga töötama hakkavad, ega saa maad nõnda ära kasutada, et ta küllalt tulu annaks ja majapidamine seega tulusid võidaks,

et siis neid põllutöökoolile edasi anda. Halva majapidamise tagajärjel kannatavad ka koolid.

Edasi oli halva majapidamise teiseks põhjuseks halb majandusaasta. Meie teame, et 1923. a. ei olnud ainult Jänedale põllutöökooli majapidamine halb, vaid ka teised põllutöökoolid töötasid puudujäägiga. Mul on kuuldusi selle üle, et ka riigimõisate majapidamine sel aastal puudujäägiga on olnud, samuti ka teised majapidamised. Sellejuures ei olnud midagi parata. Kuid need puudujäägid oleksid võinud vähemad olla, kui majapidamist oleks energiliselt juhitud. Kõige selle juures on erilise tähelepanu väärt see, et Riigikogu ringkondades valitses usk ja arvamine, et Jänedale majapidamine põllumeeste keskseltsile suuri sissetulekuid annab. Sellest räägiti mitu aastat. Ka 1923. ja 1924. a. eelarve arutamise puhul niihästi eelarve alamkommisjonides kui ka üldkommisjonides avaldati arvamist, nagu annaks Jänedale põllutöökool põllumeeste keskseltsile suuri kapitaale, aga keskselts ei tarvita neid kooli peale ära. Leiti, et see on halb ja otstarbevastane, et riigimõisa annab keskseltsile suuri sissetulekuid, ja seal tekkis mõte, et tarvis põllumeeste keskseltsi mõisa riigile üle võtta. Muidugi võite arvata, et põllumeeste keskselts sellega ei saanud päri olla, kuigi tal majapidamine raske oli, sest keskseltsi huvitas, kuidas kooli saatusega lugu edaspidi on. Põllumeeste keskseltsi tegelastel oli mõte sisse juurdunud, et see nende avalik kohus ja kohus põllumajanduse vastu on, mida nad tingimata täitma peavad, et meie kõik oma tööjõu rakendame põllutöökooli ülevalpidamiseks. Kui keskselts ühtki kooli üleval ei pea, mis ülesanne tal siis veel koolide alal üldse on. Sellepärast peab ka aru saama nendest mõistatuslikkudest küsimustest, mis rkl. Gustavson ette tõi, et keskselts kangesti kooli üleandmise vastu oli. Kui kooli ülevõtmise küsimus käima sai, siis selgus lõpuks ka pahempoolsetele Riigikogu liikmetele Jänedale mõisa majapidamise tõsine seisukord. Nad löid tagasi. Tekkis kauplemine majapidamise ja sisseseadete pärast, mis see maksma peab ja mis mitte, ja igauks arvas ennast asjatundjaks inventaari hindamisel. Põllutöoministeriumi inventaari hindamist oleks pidanud uskuma ja ministeeriumi andmeid asja edaspidisel käsitamisel tarvitama. Aga täna heitis härra Kerem rkl. Tonkman'ile ette, et ta eksib majapidamise kohta käivate andmete asjus. Nagu ei oleks härra Tonkman sel korral, kui seaduseelnõu Riigikogus arutamisel oli, avalikult öelnud, mis sellest asjast võib saada. Härra Tonkman'il ei olnud teisi aluseid ja ka andmeid, kui need, mis ministeeriumi hindamiskommisjonilt saadud. Aga paistab, et majapidamises raamatupidamine halvast seisukorrast

oli just peajasjalikult juhataja saamatuse või süü läbi. Ja mingisuguseid muid andmeid uskmiseks ei olnud. Nüüd aga öeldakse: jah, aga seal oli näha, et keskselts läks nõudmistega liiga kaugele, tahtis enesele, jumal teab, missuguseid kapitaale majapidamise üleandmise läbi kätte saada ja sellepärast lükatud seaduseelnõu tagasi. Igatahes oli nendel, kes seaduseelnõu vastu hääletasid, kindlasti teada, et keskselts Jänedale majapidamisega väga raskesse seisukorda satub ja et majapidamine ja inventaar kaduma läheb, kui järsku majapidamine keskseltsi käest ära võetakse. Seega tõmmataks kaasa ka suuremad summad ja kõik muud ettevõtted, mis majapidamise juures on. Ja paistis, et Jänedale põllutöökooli keskseltsi kätte jätmisega püüti ka keskseltsi ühes Jänedale mõisaga uperkuuti ajada. Vähemalt nendel inimestel, kes asja juures olid, paistis seisukord sarnasena. Igatahes oli krediidi usaldus nende seletuste ja vaidluste tõttu, mis Riigikogu kõnetoolilt avalikult teatavaks tehti, keskseltsi vastu täiesti kõigutatud. Keskseltsi majapidamine on küll sedalaadi, et temal ei ole kunagi tulnud laenu dega opereerida ega võlgu teha mitmelaadiliste ettevõtete ja tööjõudude palkade maksmiseks. Aga siiski peab ütleva, et Jänedale majapidamise korrashoidmiseks rohkesti krediiti tarvis läks ja sel momendil, kui Jänedale põllutöökooli riigistamise seaduseelnõu tagasi lükati, jäi keskselts väga raskesse seisukorda, paljaste kätega tühja majapidamisega ja ilma igasugu krediidi usalduseta. Vaadake, see on seisukord, mida oleks pidanud selle seaduseelnõu tagasilükkamisel arvesse võtma. Aga niihästi sellest ajajärgust kui ka järgnevast... (A. Kerem, rhv: Jah, härra Hünerson, kui Teie tookord ka nii oleksite rääkinud, siis poleks seadust ka tagasi lükatud, siis rääkisid aga keskseltsi esitajad teist juttu.) Mina ei tea, mis nad seal rääkisid, aga minu teadmise järele võisid nad ainult samuti rääkida. Ja meile paistis, et põllutöominister ja ministeerium ja need inimesed, kes selle asja juures on olnud, et need seadsid meid täitsa väljapääsemata seisukorda terve selle majapidamisega ja meil tuli päevast päeva koos istuda ja arutada, mis teha, kuidas nõu leida, kuidas majapidamist korda seada, kuidas saada inimesi, kes valmis oleksid töötama ennastohverdavalt, ilma palgata, et seda ettevõtet raskest seisukorrast päästa. Nüüd loetakse siin ette mitmel ja mitmel korral neid summasid, mis keskselts Jänedale ministeeriumilt olla saanud toetuseks ja laenuks jne. Kuid kõigi nende toetuslaenude juures on haruldaselt iseloomulik see, et need summad on praegusel silmapilgul meie käes ja paistab, just nagu võiks nende summadega midagi korda saata, midagi ette võtta, ilma et inimesed, kes

seada majapidamist on juhtinud, tuleksid siia hädaldama ja etteheiteid tegema. Paistab, nagu oleks see kõik liigne ja ülekohtune, aga ei panda tähele teist külge, kuidas need summad meile antud, kuidas meie neid saanud oleme. Lugupeetud rkl. härra Tonkman tõi läinud arupärimis-koosolekul elava kirjelduse sellest, kuidas ühte toetuslaenu saada ja nõutada tuli. Nii on ka teisi laene nõutavaid ja saada tulnud: mitte sel ajal ei saanud neid kunagi, kui neid tarvis oli, kui asi oli kukerpalli minemas, sel ajal olid kõik ettevaatlikud. Nüüd on härra endine minister Kerem alla kriipsutanud ja enesele suureks teeneks arvesse pannud, et vaadake, ega mina ei võinud teile ilma pikema sekelduseta raha kätte anda, vaid ministeerium pidi ette nägema, et keskselts võivat ka kukerpalli lennata, ja kas siis raha kätte saab veel. Ma ütlen, see on ju oma tarkus, aga teiselt poolt on aga asjalugu nii, et kui tahetakse enesele peatükk teha, et mina olen usaldanud ja vastutulelik olnud põllutöökoolidele, siis niisuguse mõtteviisi juures seda teha ei saa. Nüüd olid need aitajad ja vastutulijad lõpuks teised. Need olid eralaenu usaldajad, pangad ja muud põllumeeste ettevõtted. Ega need ka ei tahtnud oma varandusest ilma jääda, ega ka neil lõpuks isiklikku varandust polnud, aga neil oli rohkem kohusetunnet meie rahvusliku haridusettevõtte vastu ja neil oli rohkem usaldust põllumeeste keskseltsi ja tema asutuste vastu. Ja selle põhjal tulid need inimesed ja andsid keskseltsile raha, nõnda et saadi suure surma ja valuga kõige suuremast hädast see majapidamine välja aidata. Ühtlasi sellega paralleelselt käis laenu nõutamine ministeeriumilt ja see venis nädalaid ja kuid ja tuli käia Pontsiuse juurest Pilatuse juurde. Ja kui siis oli näha, et asi hakkab nagu rabast välja tulema, siis tagant järele sai ministeerium nii kaugele, et ta ka natuke laenu andis. Nüüd on täna küsimus üles tõstetud: kui see laen hea ei olnud, mispärast teie siis seda üldse võtsite. Asi oli nii, et see oli muidugi pisut hõlpsamatel tingimustel, kui teisel teel saadud laen, ja sellepärast võeti ministeeriumi toetuslaenu ka lõpuks vastu ja makseti teine laen kinni. (A. Kerem, rhv: Millal see „lõpuks“ oli?) Käesoleval aastal. (A. Kerem, rhv: Aga millal see esimene osa oli? — K. Tonkman, põl: Esimene osa oli 1924. aasta lõpul.) Jah, 1924. aasta lõpul ja see kõige raskem aeg oli 1924. aasta mai-, juuni-, juulikuus, aga ka pärast on raskeid juhtumisi küll ja küll olnud. Nii siis näeme, et põllumeeste keskseltsi tegelased, kes raskuste üle on kaebanud, seda mitte ilma aluseta, ilma põhjuseta teinud ei ole. Nõnda et ei või öelda, et härra endine minister ise ei oleks kaasa teinud, ta on kindlasti tegutsenud, tark ja ettevaatlik

olnud, nagu ta ise tahab seda mõtet väljendada, aga on ainult oma seisukoha kaitsemise peale mõelnud. Aga et asi sellelābi kannatas, seal, ma ütlen, pole kahjuks mitte midagi tehtud. Selle seisukoha juurde meie jääme, ja ka iga teine, kes selle asja peale objektiivselt vaatab, see jääb ka selle juurde. (Vahelhüüe A. Kerem'i, rhv poolt.) Kuulge, kust teie võtate selle lause, see on tuulest võetud, keskselts ei ole seal mingil tingimisel laiutanud. Kui seal oli majapidamises eksimisi ja saamatust, siis teie teate, kust see juht tuli — ta tuli ministeeriumist. Keskselts ei ole mingisuguses asjas end kuskil laiutanud. Aga mis keskselts tegi? Keskselts seadis kooli kuratooriumile teise kokkuseade, viimaks võttis kooli majapidamise kuratooriumi käest ära. (A. Kerem, rhv: Keskselts ei ole milleski süüdi.) Suur süü on tal selles, et ta ministeeriumi kõrgemaid ametnikke liig palju usaldas. Usaldust ei või niisugusele asutusele niisuuurel määral mitte kinkida, see on täiesti kindel. Oleksin mina isiklikult selle asja juures olnud, mina seda küll ei oleks teinud. (A. Kerem, rhv: Krahh tuli siis, kui kõrgemad ametnikud suurt osa ename ei etendanud.) Asjalugu on ju nii, et meie teame seda krahh, see krahh tuli taevast. (A. Kerem'i, rhv vahelhüüe.) Ja ma ütlen, mingisugust iseäralikku mõju ei saanud keskselts avaldada, tema ei saanud ka kogu selle asja organiseerimiseks muudatusi ette võtta, vaid igapäev tuli vaadata, kuidas ta päevast-päeva elada sai, ning kes tuleks appi ja aitaks majapidamist jätkata. Siis ma ütleksin, kevadisel ajal puudus seal täiesti seemnevili, seda tuli muretseda ja keegi ei hoolinud ega keegi ei mõelnud selle peale, et meil kõik põllud võivad sööti jääda, ja et sellest majapidamisest 1923. a. mingisugust sissetulekut olla ei saa, ja nüüd tullakse ning pannakse pahaks, kui seda öeldakse. Meie näeme, et seal liiga suur vastutulematus põllutööministeeriumi poolt on olnud. Siin on keskseltsi tegelasi õige tuntavalt piitsutatud ja nii öelda lootuseta seisukorras hoitud. Tihti peale ei öeldagi mitte, kas on võimalik või mitte palvet täita, vaid saadetakse ühest kohast teise, sinna ja siia, tuleb see ja teine komisjon kokku jne. Ma ütlen et lihtsalt tahetakse vintsutada ja ära väsitada ja tuntakse nagu rõõmu selle üle, kui asi tagurpidi läheb.

Nüüd on etteheiteid tehtud härra Gustavson'i poolt, nagu oleksid keskseltsi tegelased ebaõigelt valgustanud põllutöökooli seisukorda. Üldiselt peab ütleva, et mitte keegi ei ole kunagi salganud, missuguseid toetusi koolile osaks on saada lastud ja peab ütleva, et ministeerium on põllutöökeskkooli alati toe-

tanud. Aga teiselt poolt peab ütleva, et Jänedä mõisa majapidamine on alati seda kooli toetanud. Kui härra Gustavson arvas heaks siit öelda ja rõhutada, et vaadake, siin on kõik tehtud, põllutöökooli õpetajatele on isegi lisapalgad välja antud, küte, valgustus, siis pean mina ütleva, et just need lisapalgad ei ole antud põllutööministeeriumi poolt, vaid on makstud põllutöökoolile keskseltsi poolt. Nii on Jänedä majapidamine oma sissetulekust veel suuremaid summasid ära kulutanud. Et Jänedä põllutöökeskkool väliselt hästi korraldatud ja varustatud on, minu arvamise järele, vaevalt et paremat Eestis leidub, ka see on õige, aga kui Jänedä põllutöökeskkoolil mõnda raskust on, siis ei ole need raskused mitte majanduslikku laadi, vaid hoopis teist laadi, mis olenevad teistest oludest ja ei saa mitte öelda, et ministeerium siin osaline ei ole. Kuid et sellest siin kõneldud ei ole, siis ei taha mina neid ka puudutada, vaid tahan ainult seda alla kriipsutada, et Jänedä põllutöökool on iga aasta Jänedä põllumajapidamisest suuri toetussummasid saanud, ja need summad on härra Tonkman'i poolt läinud koosolekul ette kantud. Kui nüüd kokku võtta, kuidas selle Jänedä põllutöökooli ja majapidamisega lugu on, siis võib öelda, et Jänedä majapidamine on sattunud enne härra Kerem'i ministriks-olekut raskesse majanduslikku seisukorda. See raske majanduslik seisukord on tekkinud osalt ka selle läbi, et majapidamisel halb juhataja oli, ning see juhataja sinna kohale oli sattunud kui ministeeriumi poolt tuntud ja soovitatud isik. (J. Zimmerman, tõer: See on vale!) Härra Zimmerman, kuidas see siis õieti on? Teie teate seda lugu, ja kui Teie seda teate, siis, mina arvan, ei maksaks niisuguste järskude vahelhüüetega esineda. (J. Zimmerman, tõer: Aga härra Päts?) Ega härra Päts ei saanud koolijuhatajat ametisse panna, vaid seal olid teised panijad. Põllutööministeeriumile oli teatav ametnik kõlbmatu, sellepärast leiti temale üks teine koht väga viisakal kombel, seega näeme meie, et asi väga lihtne on. Aga see uus koht kannatas selle läbi. Nii siis, nagu ma ütlesin, tekkisid raskused palju enne, kuid ikaldusaasta ainult suurendas neid. Eriti Jänedä mõisa kohta tuli kitsikus avalikuks eelarve-kommissionis, ning peaaegu kahekordseks tegi neid härra Kerem'i oma poolt nii öelda ettevaatlikkus ja riiklikkude huvide kaitsemine. Ma tahaksin neid sõnu öelda jutumärkides. Kõik see üheskoos tegi nõnda palju, et kui mitte eraisikutel ei oleks küllalt usaldust keskseltsi vastu olnud, ning tahet tema seisukorda

parandada, siis ei oleks võinud see ettevõtte püsima jääda, vaid ta oleks kokku langenud.

Härra Gustavson tegi ühe haruldaselt iseäraliku resolutsiooni ja pani ette see vastu võtta selle majapidamise pearaskustest väljasikutaja ja peateguri rkl. härra Tonkman'i kohta. Ma pean ütleva, et suuremast osast neist raskustest on kooli välja vedanud just härra Tonkman. (A. Kerem, rhv: Ega ta veel kaldal ei ole.) Ega selle üle ei maksa rõõmustada, ehk küll kahjurõõm see kõige puhtam rõõm on. Minu arusaamise järgi ma pean ütleva, et Jänedä majapidamine on sarnases seisukorras, kus ta igale kaldale jõuab, millele üldse üks Eesti majapidamistest jõuda võiks. (A. Kerem'i, rhv vahelhüüe.) Kuulge, härra Kerem, seal ei ole mingisugust poliitikat aetud, vaid kuulsime ainult selle rentniku poliitikast, kus jutt sellest, kaua see rentnik vastu peab ja palju ta eneselt võtta laseb. Pean ütleva, Jänedä majapidamine, niisama ka põllutöökool vaatab lootusrikkalt tulevikku ja loodame, et temal edaspidi kergem on kõigist raskustest üle saada. Kui soovitakse vastu võtta härra Gustavson'i resolutsiooni, siis pean ütleva, et mina isiklikust seisukohast ei võiks kõrgele kogule seda lõbu keelata, ja ma elaksin ka need päevad ära, et põllumeeste keskseltsi peakoosolek, kus sama küsimus arutamisele tuleb, selle tühjaks teeb.

Juhataja **A. Rei**: Sõna on rkl. Zimmerman'il faktiliseks märkuseks.

J. Zimmerman (tõer): Rkl. Hünerson teatas, et põllumeeste keskselts olevat Jänedä põllutöökooli juhataja valinud siis, kui põllutööministeeriumi ametnik oli kuratooriumi liikmeks olnud ja just nende härrade tõttu on koolijuhatajaks valitud härra, kes pärast kõlbmatuks osutus. Mina pean tähendama, et 1919. a. või 1920. a., kui teatud härra põllutöökooli juhatajaks valiti, et mina üks neist olin, kes tol ajal oli põllutööministeeriumi kui ka kuratooriumi liige, teine härra oli vist Lehtman. (Vahelhüüeparemalt poolt: Aga Allman?) Allman oli sel ajal koolijuhataja, aga mitte kuratooriumi liige. Härra Erma suhtes olime mina kui ka Lehtman eitaval seisukohal, sest tema tegevus põllutööministeeriumis lubas seda oletada, kuid teda soovitas eriti just härra Päts ja ka härra Kalm. Meie hääle vastuseismisel valiti tema kooli juurde ametisse.

(Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Rei**: Ettepanek on tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.15 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Abisekretäär **L. Raudkepp**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.